

прот. Сергій ГОРБИК, Володимир ВОЛКОВСЬКИЙ

ДЕНЬ ХРЕЩЕННЯ РУСИ:

ПРАВДА ТА МІФИ

9 786178 245764

прот. Сергій ГОРБИК, Володимир ВОЛКОВСЬКИЙ

ДЕНЬ ХРЕЩЕННЯ РУСИ:
ПРАВДА ТА МІФИ

Дніпро
«Середняк Т.К.»
2023

Горбик С., прот., Волковський В., кфн. День Хрещення Руси: правда та міфи — Дніпро: «Середняк Т. К.», 2023 — 57 ст.

Брошура аналізує історію святкування Хрещення Русі та встановлення державних свят в Росії та Україні з трьох незалежних блоків. Перший блок стосується самих подій хрещення Київської Руси, або навернення князя Володимира, на основі доступних джерел середньовічної доби, відтворивши перебіг подій. Другий блок містить історію двох варіантів святкування Хрещення Русі, які поділяються на святкування 15/28 липня (на основі дня пам'яті князя Володимира) і 1/14 серпня (на основі дати хрещення в «Російському хронографі» XVI ст.). Як наслідок, виявилось, що обидві дати є принаймні неавтентичні, стосуються або суто подій на півночі держави Рюриковичів, або взагалі аж до XX ст. не трактувалися як «день хрещення». Третій блок містить аналіз сучасної історії встановлення конкретного святкування в XIX – XX ст., підсумовуючи, що обидві дати є нововведеннями XIX – XX ст.. У деяких твердженнях автори вимушено базуються на архівних та інсайдерських даних, які не завжди доступні у відкритому доступі – насамперед тому, що досі живі учасники подій 1980 – 2000-х років, і відповідно, автори дотримуються процедур збереження персональних даних та принципів релігійної толерантності і наукової об'єктивності. Автори не претендують на остаточне слово, намагаються обґрунтувати ідеї, пропонують більш автентичний, відповідний до українських традицій та історичних фактів, день святкування, що не буде асоціюватися з московським бекґраундом, та відкриті до зауважень, фактичних уточнень і пропозицій.

ISBN 978-617-8245-76-4

Передмова

Коли наближається чергове святкування дня Хрещення Руси-України, або Дня української державності, ця подія щоразу спонукає нас замислитися над смислом та ідеєю такого святкування, а саме – над питанням обґрунтованості цього свята. Проблема в тому, що сама основа цього свята є дуже нестійка – як з історично-фактичного, так і з політично-ідеологічного боку. Прив'язка такого значного феномену як Українська державність до цього дня вимагає дуже якісного продумування, наскільки цей день важливий і правдивий. Це особливо потрібно тим паче тоді, коли вже є цілком фактичні і освячені історією дати 22 січня (день проголошення незалежності УНР 1918 р. і день Злуки 1919 р.), 24 серпня і 1 грудня (день референдуму 1991 р.).

Такі дати випливають з трьох джерел: власне церковного календаря, культурної традиції та реальних історичних фактів. Але може виявитися, що святкування 15/28 липня – церковно-календарна інновація, впроваджена Московським патріархатом на початку XXI століття, а дата 1/14 серпня вкорінена лише в московських історичних хроніках?

Ми спробували провести невелике дослідження[1]. Воно складається з трьох незалежних блоків. Перший блок стосується самих подій хрещення Київської Руси, або навернення князя Володимира. Крок за кроком, спираючись на доступні нам джерела, ми спробували відтворити перебіг подій і встановили кілька цікавих момен-

---

[1] З огляду на те, що стаття має два автори, уточнимо, що автори мають різну компетентність. Прот. Сергій Горбик має насамперед церковно-історичну компетентність і розлогу мережу контактів з різними істориками Церкви, що дозволило дістати багато історичних джерел. В. Волковський є радше істориком філософії і до його царини належить філософічна обробка тексту та аналіз даного святкування у контексті політичної філософії.

тів. Другий блок – це історія двох варіантів святкування, які поділяються на святкування 15/28 липня (на основі дня пам'яті князя Володимира) і 1/14 серпня (на основі дати хрещення в «Російському хронографі» XVI ст.). Як наслідок, виявилось, що обидві дати є принаймні неавтентичні, стосуються або суто подій на півночі держави Рюриковичів, або взагалі аж до XX ст. не трактувалися як «день хрещення». Третій блок – це аналіз сучасної історії встановлення конкретного святкування, того свята, яке є приводом до написання цієї статті. Виявляється, це свято має саме по собі трохи іронічну, якщо не комічну, основу.

На базі наших спостережень ми пропонуємо більш автентичний, відповідний до українських традицій та історичних фактів, день святкування, що не буде асоціюватися з московським бекґраундом.

Звісно, ми не претендуємо на останнє слово, особливо у такій складній справі, як історія подій Київської Русі. Ми намагаємося обґрунтувати нашу ідею, але звісно, відкриті до зауважень, фактичних уточнень і пропозицій. Читач помітить, що деякі наші твердження базуються на архівних та інсайдерських даних, які не завжди доступні у відкритому доступі – насамперед тому, що досі живі учасники подій 1980 – 2000-х років, і, відповідно, далеко не всі документи доступні до оприлюднення. Сподіваємось на адекватне розуміння читача.

Мусимо також додати важливий дисклеймер: в ході нашої статті ми керувалися обов'язковим принципом поваги до всіх українських церков, намагаючись бути максимально толерантними та шанобливими до кожної з них, при цьому дотримуючись пріоритету історичної правди. Заздалегідь перепрошуємо, якщо якесь формулювання зачепить чиїсь конфесійні почуття.

Отже, запрошуємо читачів розглянути наші аргументи в статті.

I. Реконструкція подій 986 – 989 рр. – Хрещення Київської Руси?

Було б цілком логічним, щоб такий важний історичний акт, як Хрещення Руси, був детально описаний у різних літописах та хроніках, особливо Візантійської імперії та Константинопольського Патріархату. Адже, коли виходити з сьогоднішнього розуміння, саме від 988 р. Київська митрополія зробилася його частиною. Однак ніякої згадки саме про Хрещення Руси у грецьких джерелах X – XI століть немає. Натомість маємо свідчення про угоду Київського князя Володимира з імператором Василієм II, взяттям Херсонесу, одруженням з принцесою Анною та участю київського війська у придушенні антиімперських заколотів[2]. Аналогічну картину ми зустрічаємо і в західних та східних джерелах.

Також і найбільш древні руські літописи, протографи яких науковці пов'язують безпосередньо з Києвом, містять дуже стислу історичну інформацію, яка, фактично міститься в декількох реченнях (про що ми будемо казати згодом).

Саме тому, ми вирішили спробувати реконструювати події 986-989 рр. по кількох історичних джерелах, щоб отримати більш-менш зрозумілу картину тогочасних подій.

1.1. Календарна проблема

Наше дослідження ми мусимо почати з визначення календарного питання, яке робиться практично визначним при реконструкції подій, пов'язаних з Хрещенням Руси. Справа в тому, що перева-

[2] Василевский В.Г. К истории 976-986 гг. СПб., 1909. Т. 2, Вып 1. ст. 90-100; Варяго-русская и варяго-английская дружина в Константинополи. СПб., 1908. Т. 1, ст. 196-210.

жна більшість сучасних дослідників, зокрема навіть проф. М. Брайчевський, рахують перехідною датою нового року 1 січня[3]. Але у часі Візантійської імперії, зокрема й 986 – 989 рр., використовувався церковний календар, у якому перехідною датою новоліття вважається 1 вересня. Саме таким календарем користувалися літописці Київської Руси (Великого Князівства Литовського, Польщі) аж до 1362 р.

Отже, для коректного відображення подій, ми також будемо користуватися церковним календарем, відповідно якому новий рік рахується з 1 вересня. Зокрема, це означає, що сучасна дата 1 травня 988 року за тогочасним календарем була 1 травня 987 р.[4]

1.2. Загальна історична розповідь про Хрещення Руси та її недоліки

Коротка історія Хрещення Київської Руси, коли її очистити від мистецько-богословських нашарувань, виглядає наступним чином: У 988 р. Київський князь Володимир Святославович вирішив хреститися, щоб побратися шлюбам з Візантійською принцесою Анною. Для цього він захопив Херсонес, хрестився, одружився та повернувся до Києва з константинопольським православним духовенством, і ввів християнство як державне віровизнання.

Але ця історія викликає чимало питань.

По-перше, у Києві ще з часів князя Аскольда було християнське духовенство та храми. Християнкою була і бабця св. князя Володимира – Ольга. Отже, йому не було ніякої потреби йти в похід на Херсонес, щоб прийняти хрещення. Навіть хрещення було умовою його одруження на принцесі Анні, він міг досить спокійно охреститися в Києві.

---

[3] Цією проблемою «грішать» усі автори та сучасні тексти, адже подають одним роком серпень та вересень, що приводить до плутанини в датуванні.

[4] Див. довідкову інформацію у Вікіпедії: Візантійський календар: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80

По-друге, власне сам похід на Херсонес (Корсунь) літописцями подається цілком окремо, у відриві від інших подій[5]. Бо коли брати загальну інформацію з різних джерел, зокрема і візантійських, кн. Володимир виступив у похід у досить несприятливий період (кінець осені – початок зими 988 р.), облога тривала до весни та, не дивлячись на первинну невдачу, київське військо не збиралося повертатися додому. При цьому, взяття Херсонесу, як показують практично всі джерела, було виключно наслідком зради «попа Анастасія», але цілком незрозуміло, чому цей священик раптом вирішив зрадити своїх.

По-третє, коли кн. Володимир дійсно переміг візантійців, йому цілком непотрібно було приймати умови переможених, це вони мусили приймати умови переможця. І коли до походу на Корсунь він дійсно був переконаним язичником, як його показують літописи, ніякого введення християнства як державного віровизнання Київської Руси не було б.

Отже, мусимо відійти від загальної легенди та поступово відновити події…

1.3. Політичне становище у Візантійської імперії в 986-987 як підстава угоди з Києвом про військову допомогу

Практично відразу після приходу до влади, Візантійський імператор Василій II опинився в дуже важкому становищі. У 976 році почалася війна з Болгарією, яка, з невеликими перепинками, тривала до 1018 р. Одночасно почався заколот провінційної землевласницької знаті на чолі з Вардою Скліром, який був подавлений тільки в 979 р. Його очільник втик у Багдад, де був ув'язнений[6].

У 986 р. імператор Василій II розпочинає новий похід у Болгарію, який закінчується нищівною поразкою 17 серпня у Родопах. Бачачи

[5] Ипатьевская летопись. М., 1962, Т. 2, ст. 94-95

[6] Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος 958 – 1025. Αθήνα, 1968, σ. 43, 51.

важке положення Візантійської імперії, араби визволяють Варду Скліра і він з арабським військом з'явився на території Візантії, де до нього приєдналося безліч провінційних феодалів...[7]

Отже, саме важке положення Візантійської імперії примусило імператора Василія II просити військової допомоги у Києву. По різним даним топарх (чиновник, який відповідає губернатору), прибув у столицю Київської Руси у кінці осені 987 р., і після першої фази перемовин, на початку зими вирушив у Константинополь[8]. І тут повстають кілька природних запитань:

а) Що, власне, вимагав у Візантії кн. Володимир Святославович?

б) Чому перемовини затягнулися майже на рік?

На нашу думку, від самого початку перемовин, головною вимогою кн. Володимира було одруження на візантійської принцесі (як порфірородній). Він мав проблеми з легітимністю як правитель держави, оскільки був незаконнонародженим і це могло відбитися на міжнародному визнанні його династії. Щодо хрещення самого князя, а також введення християнства як державного віровизнання Київської Руси, то ці питання, швидше за все, висував Константинополь.

Перемови були дуже складними та довгими, бо згідно гл. 13 трактату «Про керування імперією», цей шлюб був неможливим[9]. Проблему, яка виникла відносно шлюбу кн. Володимира з візантійською принцесою Анною, а саме негативне ставлення до нього грецького суспільства, дуже добре ілюструє апокаліптичний псевдоепіграф «Бачення пророка Ісаї про останній час», відомий в південно- і східнослов'янських списках кінця XIII-XVI ст., протографом якого був грецький текст X-XI ст., який оцінює шлюб принцеси Анни з

---

[7] Історики не дають докладної дати початку походу Варди Скліра на Константинополь. Загальним з'являється тільки той факт, що це відбулося через кілька місяців після поразки Василя II.

[8] Брайчевский М. Утверждение Христианства на Руси. К., 1989. ст. 177

[9] Константин Багрянородный. Об управлении империей: текст, перевод, комментарий. Изд. 2-е, исправл. М., 1991. ст. 58–65.

Володимиром («північним змієм») в дусі Костянтина Багрянородного, що додатково підкреслює типовість думки імператора про неприпустимість подібних шлюбів[10].

Переломним моментом, який примусив Василія II погодитися на умови кн. Володимира, була зрада Варди Фоки, який був намісником у фемі Антіохія та якого скерували на придушення заколоту Варди Скліра літом 987 р. Але вже 15 серпня Варда Фока долучився до заколотників, а 14 вересня 988 оголосив себе імператором. Хитрістю захопивши Варду Скліра в полон, Варда Фока підпорядкував собі його військо і рушив на Константинополь. Враховуючи вороже ставлення болгар, це поставило Візантійську імперію у дуже скрутне становище[11].

Таким чином, можна висунути припущення, що угода Константинополя та Києва була погоджена десь у вересні – жовтні 988 р. Саме в цей час Константинополь міг хапатися за будь-яку допомогу в безвихідному становищі.

1.4. Історія взяття Херсонеса кн. Володимиром, його хрещення та їхнє датування

Ми вже відзначали вище, що без прив'язки до політичного становища в Візантії, яке склалося на серпень 987 – вересень 988 років, дуже важко зрозуміти: чому кн. Володимир повів своє військо найперше на Херсонес. Але з урахуванням ворожого ставлення болгар та заколоту Варди Фоки, привести своє військо на допомогу Василію II, він міг тільки морем, а Херсонес був головним пунктом, з якого це можна було зробити. Крім того, фема Криму, на думку деяких істориків, підтримувала саме заколотників.

---

[10] Tapkova-Zaimova V., Miltenova A. Historical and apocalyptic literature in Byzantium and Medieval Bulgaria. Sofia, 2011. p. 278, 332–352

[11] Розен В. Р. Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхъи Антиохийского. СПб, 1883. ст. 22–25.

Щоправда, існує альтернативна думка, яка ґрунтується на руських літописах, що кн. Володимир вирішив взяти Херсонес, щоб показати свою силу Константинополю. Однак, на нашу думку, чинити спротив тому, кого імператор кликав на допомогу, явно алогічно.

Також досить сумнівним виглядає той факт, що похід на Херсонес був спробою примусити Василія II прийняти умови Києва. Бо, зважаючи на ситуацію, кн. Володимиру більш зручніше просто очікувати, а не йти в військовий похід у несприятливий погодний період (осінь-зима 988 р.).

Дослідження конкретного часу, коли київська дружина під керівництвом кн. Володимира вирушила в похід, нам потрібне насамперед для того, щоб визначити приблизну дату його хрещення. І тут, на нашу думку, найближча до вірного датування є т.зв. «Корсунська легенда», яка подає час облоги в шість місяців[12], що загалом співпадає з вирахуванням дати падіння Херсонесу згідно літопису Ях'ї Антіохійського[13] та «Історії Льва Диякона»[14], яке робиться через певні природні катаклізми – після 7 квітня 988 р. Це відповідає і руським літописам, які практично одностайно повідомляють про хрещення кн. Володимира Святославовича під 988 р. При цьому, враховуючи мету нашого дослідження, місце та час його одруження для нас не так важливі. Можна тільки припустити, з логіки православного церковного вчення: шлюб відбулося незабаром після хрещення у пасхальний період того ж року. Бо в хроніках І. Скіліці[15] та І. Зонара[16] чітко говориться, що в битві під Христополем (літо 988) кн. Володимир виступає вже як родич візантійського імператора Василія II.

---

[12] Шахматов А. А. Корсунская легенда о крещении Владимира. СПб., 1906. ст. 46.

[13] Яхъя Антиохийский. Летопись / http://www.vostlit.info/Texts/rus/Yahya/text1.phtml?id=1996

[14] Лев Диакон. История. М., 1988. ст. 90-91.

[15] Ioannis Scylitzae. Synopsis historiarum. Berolini, 1973. p. 44

[16] Ioannis Zonarae. Epitome historiarum libr XIII – XVIII. Bonnae, 1897. p. 221.

Ще одна важлива деталь, яка у подальшому допоможе нам з датуванням Хрещення Руси – Володимир Святославович взяв Херсонес через допомогу якогось грецького «попа Анастасія». Загалом, цілком вірогідно, що в місті були прибічники законного візантійського імператора, які у зручний момент надали певну допомогу Київському князю. Це зокрема пояснює легкість колаборації ромейського священика з дикими варварами.

Отже, через події облоги та взяття Херсонесу, можемо зробити висновок, що Київський князь Володимир Святославович хрестився навесні 988 р. На той час, особливо коли умовою хрещення було введення християнства як державного віровизнання, хрещення правителя було рівнозначно цьому державному акту. Наприклад, роком та днем Хрещення Грузії вважається хрещення царя Міріана III[17], хоча сам процес християнізації народу просувався дуже повільно та зайняв тривалий час[18]. Логічним є припущення, що саме тому літописні джерела подають саме цю дату як дату хрещення Русі, маючи на увазі, згідно тогочасної традиції, дату хрещення самого Великого князя.

1.5. Боротьба проти заколоту Варди Фоки та участь у ній київського війська

Участь Київського князя Володимира та його війська у боротьбі проти заколоту Варди Фоки практично не відзначена в візантійських та руських джерелах. Першим було невигідно показувати слабкість імператорів, які для збереження своєї влади мусили піти на значні «поступки варварам». Другі – подавали події в стереотипній манері опису попередніх відносин Київської Русі та Візантії, тим більше заколот Варди Фоки аніяк не стосувався їх батьківщини.

---

[17] Schaff, P. Nicene and Post-Nicene Fathers: Second Series Volume II Socrates, Sozomenus, 2007. p.263.

[18] Haas. C. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia, Journal of Late Antiquity 1.1, Johns Hopkins University Press, 2008. p. 116.

Однак західні та східні джерела, які не зазнали візантійської редакції, прямо або опосередковано вказують на особисту участь кн. Володимира в розгромі заколотників. Це можна зрозуміти з вже згаданих хронік І. Скіліці та І. Зонара, а східні історики прямо про це пишуть, коли мова йде про основні битви візантійців проти Варди Фоки – під Христополем та Абідосам. Наприклад, відомий візантолог Василь Василевський, вивчаючи хроніку І. Скіліці, знайшов твердження про те, що під Христополем за дорученням Василя II імператорським флотом командував Київський князь Володимир[19].

Так, вже згаданий Ях'я Антиохійський відзначає: «*І коли було вирішено між ними справу про шлюб, прибули війська русів також і з'єдналися з військами греків, які були у царя Василя, і вирушили всі разом на боротьбу з Вардою Фокою морем і сушею, в Хрисополі. І перемогли вони Фоку ... І вийшов того дня цар Василь і брат його Костянтин зі своїми військами і з військами русів і зіткнулися вони з Вардою Фокою в Абідосі - а це близько від берега константинопольського – і перемогли Фоку. І був він убитий в суботу 13 нісана того ж року*»[20]

Джірджіс ал-Макін Ібн Аль-Амід: «*І відправився цар русів з усіма військами своїми до послуг царя Василя і з'єднався з ним. І вони обидва змовилися піти назустріч Варді Фоці і вирушили на нього сушею і морем і звернули його тікати, і заволодів Василь всією своєю державою, і переміг Варду Фоку, і вбив його 3 мухаррема 379 року*»[21]

Ібн ал-Атір: «*І перейшов Вардіс протоку і облягав Константинополь, і в ньому знаходилися обидва царя, сини Армануса, саме Василь і Костянтин. І він гнобив їх обох, внаслідок чого вони відправили посланців до царя*

---

[19] Василевский В.Г. Труды.Т. II. СПб., 1909. ст. 93.

[20] Яхъя Аантиохийский. Летопись / http://www.vostlit.info/Texts/rus/Yahya/text1.phtml?id=1996

[21] Василевский В.Г. Труды.Т. II. СПб., 1909. ст. 81.

русів і просили про допомогу, одружили його на одній їх сестрі. Але вона відмовилася видати себе людині неоднакової з нею віри. Внаслідок чого він прийняв християнство, і було це початком християнства у русів. І одружився він на ній, і пішов назустріч Вардісом. І вони боролися і воювали. Потім Вардіс був убитий, і обидва царя утвердилися у своїй владі»[22]

Ми не знайшли в доступних джерелах докладну дати битви під Христополем. Але можна визначить, що вона відбулося у лютому-березні 989 р. Адже Лев Диякон відзначає: «*Варда Фока, дізнавшись про загибель війська у Христополя і про те, що брат його полонений і кинутий у в'язницю, а Дельфін посаджений на кіл, зібрав всі свої сили і, прийшовши до Абідоса, намагався захопити тамтешню фортецю і переправитися в Європу, щоб підкорити її собі. Дізнавшись, що тиран підійшов до Абідоса, імператор Василь зібрав те, що знаходилося при ньому, військо, озброїв вогненосні кораблі і виступив проти нього*»[23]. Тобто між битвою під Христополем та битвою під Абідосам минув невеликий проміжок часу, бо під Абідосом відбулося остаточна перемога над Вардою Фокою і цей день відомий з юдейських і мусульманських джерел – 13 квітня 989 р.

Таким чином, ми маємо можливість зробити висновок, що Київський князь Володимир міг відправитися з Візантії до Києва не раніше середини квітня 989 р.

Відтак, гіпотеза деяких дослідників про те, що кн. Володимир повернувся до Києва одразу після хрещення, не витримує критики. По-перше, він не міг повернутися без свого війська; по-друге, імператор Василій II мав потребу в кожному воїні. Зрештою, ніде немає даних, що він повернувся саме в 988 р.

Отже, повернення кн. Володимира в Київ мусимо датувати не раніше кінця травня 989 р.

---

[22] Там само, ст. 89

[23] Лев Диакон. История. М., 1988. ст. 90.

1.6. Повернення князя Володимира в Київ та хрещення киян згідно літописам

Тільки кілька літописів, переважно північно-західного походження, дають якусь приблизну датування повернення кн. Володимира у Київ.

Насамперед про це говорить Супрасльський літопис (XVI ст.), який був створений на підставі київських та новгородських протографів. Там чітко показано, що повернення відбулося в 989 р., та після нього почалося хрещення киян, а також закладка перших храмів кн. Володимиром у Києві[24]. Історична вартість Супрасльського літопису в тому, що під час свого складання він був цілком позбавлений сентиментів щодо спадщини Київської Руси та князя Володимира[25]. Але його текст цілком відповідає історичним відомостям про закладку першого храму у часі його княжіння – Десятинної Церкви (травень 989 р.), яку він віддав «попу Анастасію», який допоміг йому взяти Херсонес.

Другим джерелом, де подається докладне датування є Псковський літопис, у якому теж говориться, що «*у літо 6497 (989) Хрестилася земля Руська*»[26]. При цьому автор дає додаткові дані, по яким можна теж вирахувати рік: «*жидівська Пасха квітня 5 у п'ятницю, а християнська Пасха квітня 8*»[27], бо дійсно, Пасха 989 р. припадала на 8 квітня. Що стосується юдейської, то літописець робить помилку, адже перехід на нову добу, відповідно і початок Песаху, відбувається, згідно

---

[24] Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи. М., 1836. ст. 9-10

[25] Мусимо свідчити, що до сьогодні на території історичного ВКЛ, зокрема території сучасної Білорусі та Литви, ніколи не було храмів на честь св.рів.ап. князя Володимира, а його пам'ять ніколи не була пріоритетом для православних білорусів (литвинів).

[26] Псковские летописи. Л., 1941. ст. 9.

[27] Там само.

нашого датування, увечері четверга – 5 квітня. Враховуючи давній візантійський звичай (та й сучасний римо-католицький) звершувати особливо урочисте хрещення на Пасху або в Пасхальний період, цілком логічно вважати, що хрещення киян почалося саме під час Пасхального періоду 989 року.

Більш того, у грецької монографії, яка розповідає про життя Візантійського імператора Василя II, є згадка про те, що після перемоги над Вардою Фокою, він наказав «*царю русів повернутися до дому*». При цьому говориться про багаті дари імператора, а також про передане патріархом церковне начиння, мощі святих та численне грецьке духовенство, яке вирушило до Києву разом з кн. Володимиром. У подальшому говориться, що незабаром імператор отримав лист, у якому повідомляється: Повернувшись у свою столицю на Пасху («Пасха», у візантійської традиції – це період від Воскресіння до П'ятидесятниці), кн. Володимир відразу «*виконав обіцянку, яку дав імператору перед одруженням на порфіроносної Анні*» – тобто ввів християнство як державне віровизнання. Природно, що йдеться про травень – червень 989 р.[28] Цей епізод візантійських хронік, правда у спотвореним вигляді, знайшов своє відображення в «Сказанні про Володимирове хрещення», яке займає центральне місце в «Повести временних літ».

Зокрема у «Сказанні:» говориться, що кн. Володимир повернувся до дому з дружиною Анною, багатством та церковним начинням, іконами, мощами папи Климента та його учня Фіфа. Відразу після повернення, він негайно розпочав ствердження християнства як державного віровизнання: зруйнував капища та наказав хрестити всіх киян. Після хрещення містян, кн. Володимир почав закладами нові храми[29]. Тобто початок хрещення киян безпосередньо пов'язаний з закладкою Десятинної церкви, а це травень 989 р.

---

[28] *Βασίλειος Β' ο Βουλγαροκτόνος* 958 – 1025. *Αθήνα*, 1968. ст. 141, 143.

[29] Полное Собрание Русских Летописей. Т. 2., Ипатьевская Летопись. М-Л, 1962. ст. 101 -104.

Коли врахувати, що Київ був досить великим містом, яке нараховувало декілька десятків тисяч мешканців, можна стверджувати, що процес хрещення киян не був одномоментним актом, а тривав приблизно до П'ятидесятниці 989 р. Лише після цього кн. Володимир розпочав християнізацію інших князівств Київської Руси, найперше Новгородського, як одного з ключових. При цьому, як показує аналіз літописних джерел, тільки хрещення саме Новгорода реально потрапило у руські хроніки. Це, на нашу думку, відбулося через запеклий спротив язичників, але цього моменту ми торкнемося згодом.

1.7. Деякі висновки з реконструкції подій 986 – 989 рр.

У світлі питання про можливий день, який теоретично можна вважати днем Хрещення Руси, через реконструкцію подій 986 – 989 рр. ми маємо тільки дві дати.

Перша – це особисте хрещення кн. Володимира як законного володаря Київської Руси, що, відповідно до тогочасної традиції, символізувала впровадження християнства як державної релігії. І хоча докладна дата невідома, гіпотетично, враховуючи православну традицію, можна вважати, що це сталося у Велику Суботу 988 р., або у Світлий тиждень того ж року.

Друга – це повернення в кн. Володимира в Київ та заложення ним Десятинної церкви у травні 989 р. Тут можна висунути гіпотезу, що сам акт хрещення киян був завершений до свята П'ятидесятниці 989 р. (у Пасхальний період), що, знову ж таки теоретично, був символічним днем Хрещення Києва.

Також було б вочевидь абсурдним вважати, що князь покинув би військо під час активної військової кампанії чи проводив би хрещення або вінчання під час посту.

Отже, ми маємо таку хронологічну послідовність як висновок нашого аналізу.

Князь Володимир охрестився під час походу на допомогу візантійському імператорові орієнтовно в пасхальний період 988 р.. Сам

похід тривав з 986 до 989 р., і князь перебував разом з імператором. Після перемоги над Фокою у квітні 989 року він повертається до Києва. У пасхальний період (умовно кажучи, період Цвітної Тріоді) відбувається хрещення киян. Найбільш імовірно це стається приблизно довкола П'ятидесятниці 989 року, згідно стародавніх ромейських традицій хрестити на двонадесяті свята. Отже, це відбулося орієнтовно наприкінці травня – початку червня 989 р. Після того була відряджена місія на Північ, яка добралась до Новгорода приблизно наприкінці липня. Саме тому хрещення Новгорода відбулося умовно 1 серпня, що і було відображено в календарях.

II. Пам'ять Хрещення Руси та св. Володимира в церковних календарях

Перше питання, на яке ми мусимо відповісти – це впровадження самого святкування самого свята «Дня Хрещення Руси», як на державному, так і на церковному рівні. Для відповіді мусимо звернутися до церковних календарів (місяцесловів) XI – XIX стст.

2.1. Пам'ять дня Хрещення Руси в церковних календарях Київської митрополії Константинопольського Патріархату

Перше, що змушує нас насторожитись, це те, що жодної згадки саме в церковних календарях Київської Русі, а також власне українських або білоруських XIII – XVIII ст.ст., про святкування «дня хрещення» 1/14 серпня ми не знаходимо. Його немає навіть в київських православних виданнях, які побачили світ вже після повної анексії Київської митрополії Московським Патріархатом після 1686 р., наприклад, у Служебнику 1747 та Часослові 1794 рр.[30] Більш того, його немає навіть календарях московських богослужбових книг початку XVIII ст.[31]

---

[30] Служебник. Чернигов, 1747; Часослов. Киев, 1794.

[31] Служебник. М., 1705.

Однак повернемось до церковних календарів Київської Руси. Тут ми маємо кілька пам'ятних дат, які безпосередньо пов'язані з історичними подіями: 12 травня (вочевидь, за старим стилем) – освячення Десятинної церкви в Києві; 11 травня (за часів княгині Ольги) і 4 листопада (за князя Ярослава) – освячення Софії Київської; 26 листопада – освячення церкви св. Георгія в Києві.

З усіх відзначених вище пам'ятних дат, гіпотетично до Хрещення Руси могли би бути дотичні лише два: освячення першого храму Святої Софії за княгині Ольги 11 травня 952 р. та освячення Десятинної церкви 12 травня 996 р. Ці пам'яті мають і символічне значення – 11 травня Візантія відзначала «день народження Константинополя», нової столиці імперії, яка була заснована Костянтином Великим у 330 р.

Обидві дати освячення Київських храмів явно набули статус великих свят, адже зустрічаються навіть у церковних календарях північно-західного походження XIV століття, тобто майже через 100 років після руйнації Києва[32].

При цьому, на нашу думку, дата освячення Десятинної церкви (12 травня) має більш переваг, адже разом з ним у частині церковних календарів згадується кн. Володимир та його хрещення[33].

2.2. Пам'ять св.рів.кн. Володимира як можлива дата святкування Хрещення Руси?

Сьогодні багато церковних діячів спробують довести, що день пам'яті св.кн. Володимира був запроваджений ще у часі Київської Руси, є саме днем Хрещення Руси та безперервно триває до сьогодні. Але це далеко не так.

Дійсно, перші спроби канонізації Великого Київського князя Володимира почалися – при активному сприянні його нащадків –

[32] Лосева О. В. Русские месяцесловы XI – XIV веков. М.,2001. ст. 88-89; 90-91.

[33] Там само, ст. 90-91.

незабаром після смерті. Вже митрополит Іларіон у своєму «Слові» (середина XI в.) намагається довести, що «християнство на Русі було прийнято завдяки мудрості й розуму Володимира Святославича, а не під впливом і зовнішнім тиском». Автор називає Володимира «рівноапостольним» і вважає за необхідне приєднати його до сонму святих»[34]. Однак ці спроби були марними, адже, як відзначає проф. М. Брайчевський, канонічні перешкоди Церква бачила в історії мучеництва святих мучеників Федора та Іоана – варягів київських. Останні були принесені в жертву язичницьким богам жителями Києва під час князювання Володимира в 982 році. Професор Брайчевський резонно зауважує, що цей акт не міг трапитися без відома і згоди Київського князя і його адміністрації. При цьому він відзначає – *«первісний агіографічний текст життя і мучеництва святих Федора та Іоанна малював образ Володимира такими ж фарбами, що й образ Святополка Окаянного в агіографічної літературі про святих Бориса і Гліба»*[35].

Загалом, коли розглядати пам'ятники церковні пам'ятники писемності Київської Руси, то побачимо, що кн. Володимир у їх згадується виключно як володар, який надав християнству статус державного віровизнання. Наприклад, святитель Кирило Туровський, хоча і згадує князя Володимира, але не називає його «святим» або «рівноапостольним»[36]. Також і рукопис студійського уставу XII ст. київського походження містить під 24 липня життєпис князя Володимира, але слова «благовірний», «рівноапостольний» або «святий» в ньому відсутні[37].

Отже, враховуючи вище сказане, можемо стверджувати, що ніякого особливого вшанування кн. Володимира в часи Київської

---

[34] Висоцький С.О. Писемність. Освіта. // Історія культури давнього населення України. Т. I. К., 2001. ст. 716

[35] Брайчевский М. Утверждение Христианства на Руси. К., 1989. ст. 125-126.

[36] Никольский Н. К. Материалы для истории древнерусской духовной письменности. СПб., 1907. ст. 88.

[37] Студитский Устав XII в. Курский краеведческий музей, №20959. ст. 181

Руси не існувало. А дата пам'яті під 24 липня ставить під сумнів і загальне датування пам'яті про нього.

На сьогодні історики сперечаються, коли саме відбулася канонізація кн. Володимира, але практично всі сходяться на думці, що це відбулося не раніше кінця XIII – початку XIV стст. Бо першим письмовим першим пам'ятником, де Київський князь Володимир згадується як «святий», є календар рукописного Євангелія кінця XIV ст.[38], що походить з Московського Великого Князівства.

Попри все, на нашу думку, можна з впевненістю стверджувати, що практично до середини XVII ст. пам'ять св.кн. Володимира була звичайною пам'яттю церковних календарів Київської митрополії, а слова «що хрестив Руську Землю»[39] – звичайним уточненням підстави його прославлення.

Шанування святого рівноапостольного князя Володимира в Україні набуло свого розквіту саме в XVII ст. Утворена Козацька Українська держава потребувала своєї історичної легітимності і бажаної респектабельності. Так, відомий науковець С. Терський відзначає, що «*підйом національної свідомості, який відбувся в зв'язку з відновленням державності України у 1648-1649 рр., також сприяв зростанню зацікавленості своїм минулим, та зокрема, особою чільного діяча Київської держави, які мав широке міжнародне визнання. Оскільки після оголошення української гетьманської держави Україна знову (після Київської Русі) на повну силу заявила про себе, як про суб'єкт світової історії.*

Це збігалося з бажанням Московської царства, яке після приєднання Гетьманщини називалося Росією (див. козацькі літописи чи Історію русів) усталити свою сакральну політичну легітимність, вивести династію Романових від «Святого Князя Володимира».

Саме в цей час в Україні формується і розповсюджується культ Рівноапостольного великого Київського князя Св. Володимира. Хрестителю Русі,

---

[38] РГАДА Син. тип. 9.ст. 181

[39] Апостол. Вільня, 1525. ст. 314 зв.

зокрема, присвячується, ряд п'єс викладачів Києво-Могилянської Академії Ф. Прокоповича «Володимир» та «Слово о Владимире» А. Радивилівського»[40]. Зокрема у календарі Львівського напрестольного Євангелія 1665 р., пам'ять святого рівноапостольного князя Володимира виділена червоним шрифтом та в цей день читалися додаткові Євангельські зачала[41]. Втім, слід зауважити, що в Київському часослові 1617 свята Володимир названий тільки «*благовірним володарем стольного Києва, матері міст*»[42].

Можна ще багато розповідати про становлення традиції церковного вшанування св.рів.ап.кн. Володимира, але для нас важливе інше – це вшанування точно не вважалося святкуванням Хрещення Руси. Вшанування супроводжувалося поясненням пошани державного діяча, який вивів свій народ на шлях спасіння через введення християнства як державного віровизнання.

Святкування дня пам'яті князя Володимира як дня хрещення Руси встановлюється лише в 2008 році.

2.3. Спроба встановлення дня Хрещення Руси 1/14 серпня: кого стосується ця дата

Доволі часто можна зустріти наратив про «справжню дату Хрещення Руси» – 1/14 серпня. При цьому прибічники цієї гіпотези посилаються переважно на сучасні російські, а також діаспорні календарі другої половини XX ст., куди вона «потрапила зі старовинних хронік та видань».

---

[40] Терський С. Культ Св. Володимира у переказах та легендах Волині: Питання походження та поширення // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Вип. 13. Рівне, 2012. ст. 109

[41] Євангелія. Львів, 1665. ст. 396 (сторінка подана по електронному репринту).

[42] Горбик С., прот. Київське Православ'я. Збірник статей. Дніпро, 2023. ISBN 978-617-8245-45-0 /До історії канонізації та церковного вшанування святого рівноапостольного князя Володимира. Ст. 45

Дійсно, у ряді списків т.зв. «Російського хронографу» XVI – XVII століть ми зустрічаємо цю серпневу дату «Хрещення Руси»[43]. При цьому, спробуючи обґрунтувати її історичність, вони звертаються до вже згаданого «Псковського літопису», який фактично єдиний надає нам максимально докладну «дату хрещення». Отже, розберімося в цьому.

Коли ми проаналізуємо уривок Псковського літопису, де подається певна дата[44], то побачимо, що він починається з історії призначення єпископа Йоакима Корсунянина на Новгородську кафедру та його боротьбу з язичниками. Така прив'язка до Новгорода не дивна, адже Псковське князівство до XIII ст. було васальним від Новгороду, а до Московського князівства було приєднано тільки на початку XVI ст. При цьому сам Новгород увесь час знаходився у певної опозиції до Києва і Москви, як і Полоцьк. Це підтверджує той факт, що тільки ці два міста Київської Руси мали власні Софійські Собори, як відзнаку власної незалежності. Більш того, російський дослідник Андрій Залізняк загалом каже про формування окремої «новгородської нації», приводячи в приклад розвиток мови: «*якби Стародавня Новгородська держава продовжувала існувати, цей процес призвів би до утворення окремої східноєвропейської мови за зразком, наприклад, білоруської чи української ...*»[45]. Отже, ця частина Псковського літопису була явно переписана з Новгородських протографів, при цьому, як відзначав ще В. Татищев, частина була написана власне єпископом Йоакимом, який був Новгородським архієреєм у 989-1030 рр.[46] Він дуже часто згадується в саме в новгородських літописах[47] та є чи не

[43] Российские Хронографы XVI – XVI вв. М., 1991. ст. 12.

[44] Псковские летописи. Л., 1941. ст. 9.

[45] Зализняк А.А. Древненовгородский диалект. М., 1995, ст. 4.

[46] Татищев В.Н. История Российская. Т. 1, М-Л., 1962. ст. 112.

[47] Див. Новгородская летопись старшего и младшего изводу. М-Л, 1950. ст. 160, 163, 473, 551 та інш.

єдиним з числа першого єпископату Київської митрополії, чиї нетлінні мощі були відкрити ще в 1698 р. Але повернімося до аналізу власне Псковського літопису.

Уривок починається з того, що «*хрестилася вся Земля Руська і поставлений митрополит в Києві*». Потім йде розповідь про єпископа Йоакима та хрещення Новгорода і тільки після цього подається речення «*Була Хрещена Земля Руська у дев'яте літо від княжіння Володимира*» (989 рік) – це явно вказує на те, що мова йде про Новгородську Русь. Це єдине князівство, де християнізація викликала спротив, через який процес потрапив до літописів. Ця гіпотеза має кілька підтверджень:

По-перше, як ми вже бачили, повернення кн. Володимира до Києва припадає травень 989 р. Він закладає Десятинну церкву та здійснює хрещення киян. Цей процес тривав десь до половини червня, і тільки після цього він виправляє експедиції для хрещення інших міст, зокрема Новгорода. Враховуючи відстань від Києва та середню швидкість тогочасного руху, можна зробити висновок, що вони прибули в Новгород наприкінці липня – початку серпня. І це цілком відповідає літописним вирахуванням хрещення цього князівства Київської Руси. Звідси постає серпень як датування моменту хрещення найдальшої частини держави Рюриковичів.

По-друге, ми мусимо зважати на історичний момент, а саме на час, коли створювався Новгородський літопис, який реально міг бути протографом Псковського – це друга половина XIII – XIV стст., час, коли існувала незалежна Новгородська республіка, яка саме і була тою «Руссю», що не потребувала уточнення (тобто новгородці, коли мислили про «Русь», мислили насамперед про себе, втім заглиблення в цю тему не входить в завдання нашої статті) .

По-третє, придушення антихристиянського заколоту в Новгороді, який дійсно міг відбутися в серпні, дійсно гіпотетично можна вважати певною датою історії Хрещення Руси. Але – Новгородської. І ця подія практично не має стосунку до хрещення киян та загального запровадження християнства як державного віровизнання Київської Руси.

Щоправда, деякі історики, обпираючись на вислів з «Російського Хронографу» про те, що «*Хрестився князь великий Володимир Київський і всієї Руси серпня 1*», спробували обґрунтувати це як особисте хрещення самого Київського князя в 987 р. перед походом на Херсонес[48]. Але це суперечить усім літописним свідченням, зокрема арабських та західних хроністів.

2.4. Чому саме дата 1/14 серпня була обрана творцями «Російського Хронографа»?

Ми маємо дуже великі сумніви, що творці «Російського Хронографу» робили якісь серйозні календарно-астрономічні розрахунки на підставі древніх літописів. Тут, на нашу думку, збіглися певні історичні обставини:

а) Новгородська літописна пам'ять про серпневі події 989 р.;

б) Константинопольська традиція винесення «Чесного Хреста» 1 серпня «*внаслідок хвороб, що вельми часто бували в серпні*» та «*освячення води в перший день кожного місяця (крім вересня та січня)*», що постала згідно з Уставом Константинопольського патріарха Фотія[49].

По першому пункту у нас немає заперечень, бо це дійсно відповідає історії, тим більше, що Москва не вважало землі ВКЛ власне «Руськими», називаючи їх «Литвою». Самі творці хронографу виводили, що «Москва – III Рим», вважали, що не може бути ніякої «Руси», крім Московської.

Однак з другим пунктом сталася проблема. Авторів підвело погане знання саме статутів Київського Православ'я. Справа в тому, що в календарях Київської Православної традиції до кінця XIV – початку XV ст., коли панував Студійський статут, ні 31 липня, ні 1 серпня не було ніякої служби Животворящому Хресту Господньому,

[48] Российские Хронографы XVI – XVI вв. М., 1991. ст. 31.

[49] Происхождение православных праздников. М., 1996. ст. 52.

яка з'являється у вітчизняній богослужбової традиції тільки з введенням Єрусалимського статуту. Більш того, Константинопольські богослужбові вказівки не радили без особливої потреби здійснювати хрещення дорослих на початку постів, але здійснювати це напередодні великих свят (особливо Пасхи і П'ятидесятниці). (Між іншим, це є доволі сильним аргументом на користь реального датування хрещення Києва наприкінці травня)

Отже, дата «Російського Хронографу» є цілком міфічною з історичного огляду.

2.5. Датування «Російського Хронографу» у календарної практиці Православної Церкви до другої половини XX ст.

Ми вже відзначали вище, що пам'ять «Хрещення Руси» загалом відсутня в церковних календарях XI – XVI століть. Немає його і в календарях друкованих богослужбових видань Київської митрополії XVI – XVIII століть. Але, що для нас особливо важливо, цієї пам'яті немає і в богослужбових виданнях Російської Православної Церкви, які були надруковані в Москві (XVI – перша половина XX стст.).

Можливо, це не релігійна, а історична пам'ять, тому вона могла знаходиться в звичайних календарях (світських та церковних) Російської імперії? Тому ми провели певне дослідження цього питання і виявили повну відсутність цієї пам'яті в календарях XIX – початку XX стст.[50]. Немає її й в церковному календарі РПЦ, який побачив світ вже в радянський час[51].

---

[50] Розглянути (подаємо тільки невелику вибірку): Календарь или Месяцослов на лето от Рождества Господа нашего Иисуса Христа, СПб.,1724; христианский календарь на лето от рождества Христова 1784, а от сотворения мира 7292. СПб., 1783; Русский православный календарь… СПб, 1865-1866; Русско-славянский календарь.. на 1890 год. СПб., 1889.

[51] Православный календарь на 1927 год : Ежегодник / Издание Православной Уфимской Архиерейской Кафедры. - Уфа ([1926]).

Загалом, єдине церковне видання, яке хоча б опосередковано згадує 1/14 серпня як дату Хрещення Руси, є «Настільна книга для священо-церковнослужителів» С. Булгакова, у якої після детального опису богослужіння цього дня та історії його Константинопольського походження, подається один рядок у великому посиланні «*На думку деяких, і існуюча у нас хресна хода на джерела встановлена в пам'ять Хрещення Руси, яке, на думку тих самих, було здійснено 1 серпня*». При цьому автор посилається на видання «Церковних відомостей» (№ 39 за 1894 р., ст. 1419)[52]. Але тут якась помилка, бо такої сторінки немає у №39, вона присутня у №40 і там розповідається про «штундистів», а не про традиції богослужіння 1/14 серпня. Щоправда, про це саме видання, однак без вказівки року і числа, говориться у передмові сучасного збірника «Російських Хронографів» як приклад їх використання дослідниками РПЦ XIX ст.[53] Тобто посилаються не на якісь церковні календарі, а знову на вже відомі списки XVI – XVII століть. Наше твердження про відсутність цієї пам'яті в календарях РПЦ часів Російської імперії та міжвоєнного часу поділяють і сучасні російські дослідники, зокрема М. Солнцев прямо стверджує, що «*в місяцеслові російської церкви не було і немає свята на честь цих подій*»[54].

Крім того, в Російської імперії святкування 900-ї річниці Хрещення Руси відбулося 11-17 липня 1888 р. (тобто в період, що охоплював дати пам'яті свв. кн. Ольги і Володимира), а кульмінація заходів припадала на 15 липня (день пам'яті князя Володимира). А от уже святкування 1000-літньої річниці, коли пам'ять про «Хрещення Руси 1 серпня» вже була присутня в календарях РПЦ, відбулося «6 по

---

[52] Булгаков С.В. Настольная книга для священно-церковно-служителей. Киев, 1913. ст. 291.

[53] Российские Хронографы XVI – XVI вв. М., 1991. ст. 26.

[54] Солнцев Н. И. «Крещение Руси»: история юбилеев и мемориальная политика // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2012. — Выпуск № 6-3. ст. 37.

9 червня 1988 року»[55]. (тобто одразу після П'ятидесятниці, ближче до Неділі всіх святих в землі Руській просіявших).

Але, навіть після святкувань 1888 та 1988 років, не тільки дата Хрещення Руси, а й пам'ять св. кн. Володимира не були для Московського Патріархату пріоритетними, про що відверто висловився Московський патріарх Олексій II: «*Сьогодні в загальноцерковному календарі день 15/28 липня, коли ми вшановуємо пам'ять рівноапостольного князя Володимира, ідоли поправшого і всю Російську землю Святим Хрещенням просвітівшого» (величання святому), навіть не виділено червоним кольором і розглядається як «середнє» свято*»[56].

Також не відповідає правді твердження, що «українці традиційно святкували Хрещення Руси 1 серпня». Жодний україномовний церковний календар міжвоєнного періоду, як виданий в Україні, так і в діаспорі, не подає такого свята. Наприклад, «Український Православний календар на 1932 р.» особливо виділяє пам'ять св. Володимира[57], але не дає ніяких звісток про «Хрещення Руси 1 серпня». Варто відзначити – цей календар надрукований у «Синодальній друкарні», відповідно має схвалення тогочасної церковної влади.

Ще цікавіше відбувалося в Київській унійній митрополії, а потім у її частині – УГКЦ.

Так, на Замойському синоді 1720 р. було визначено свята унійного календаря, як великі, так і другорядні. Але серед них немає не тільки «Хрещення Руси», але ані пам'яті св. Ольги, ані св. Володимира[58]. Щоправда, у XIX ст. пам'ять св.кн. Володимира вже присутня в греко-католицьких виданнях. Це ми бачимо у «Холмському

---

[55] Определения Священного Синода // ЖМП. 1986, № 9, ст. 6-7

[56] Доклад Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II на Архиерейском Соборе Русской Православной Церкви. 24.06.2008. / http://www.patriarchia.ru/db/print/426666.html

[57] Український Православний календар на 1932 р. Варшава, 1932. ст. 16.

[58] Федорів Юрій о. д-р. Замойський синод 1720 р. Рим, 1972. ст. 56-57

греко-уніатському календарі на 1868 р.»[59] та в Типику о. Ісидора Дольницького 1891 р.[60].

З вищевикладеного маємо право зробити висновок: Хоча дата 1/14 серпня і з'явилася саме в Московії XVI-XVII стст., вона не була прийнята РПЦ як церковно-суспільна пам'ять. А саме «Хрещення Руси», як привід державного святкування, було затребуване тільки в кінця XIX ст. саме в Російській імперії. При цьому, як у Російської імперії, так і в СРСР, воно не було прив'язане до конкретної дати.

2.6. Як дата Хрещення Руси 1/14 серпня потрапила в церковні календарі

На нашу думку, процес проникнення дати 1/14 серпня як церковної пам'яті в календарі розпочалося не раніше кінця XIX – початку XX стст. Це було пов'язано з кількома факторами:

По-перше, через гучне святкування 900-ї річниці Хрещення Руси до цієї події значно виріс інтерес суспільства. Відповідно з'явилися статті, у яких згадувався «Російський хронограф» XVI ст. та конкретна дата хрещення.

По-друге, у 1911 р. текст «Російського хронографу» був офіційно виданий у 22-м томі «Повного збору руських літописів»[61], що дало змогу ознайомитися з його текстом досить широкі кола, зокрема й поза кордонами Російської імперії.

По-третє, згадка цієї дати міститься у вже згаданій книзі С. Бул-

---

[59] Холмский греко-униатский месяцеслов на 1868 г. Варшава, 1868. Тут для нас найбільш цікавий той факт, що це видання Російської імперії, яка на той час активно займалася русифікацією Холмських уніатів та готувала їх приєднання до РПЦ.

[60] Типик Української Католицької Церкви. Львів, 2002.

[61] Полное собрание русских летописей. Т. 22: Русский хронограф. Ч. 1: Хронограф редакции 1512 года. СПб., 1911.

гакова, яка вийшла в 1913 р. та стрімко поширилася серед духовенства РПЦ. Зважаючи на її вихід саме в Києві, можна припустити, що головними «споживачами» були саме українські священики.

Таким чином, можемо зробити висновок, що дата «Хрещення Руси 1/14 серпня» була введена в науковий обіг десь у кінці XIX – початку XX ст. саме через «Російський хронограф». А ось з її церковним використанням усе дуже заплутано.

Згідно з виявленою нами інформацією, першим церковним календарем, у якому зустрічається пам'ять «Хрещення Руси» під 1 серпня, був «Церковно-історичний календар на 1918 р.», що побачив світ у Москві[62]. Також у їм були присутні й інші історичні пам'яті починаючи від X ст. (освячення соборів, святкування чудотворних ікон, визначні битві та інш.). Дехто вважає, що саме з цього видання, через некритичне осмислення, дата «Хрещення Руси» потрапила до деяких видань УАПЦ (Л)[63], а з їх – до кількох греко-католицьких календарів американської діаспори 20-х років XX ст.[64].

Остаточне закріплення серпневої дати «Хрещення Руси» у церковних календарях відбулося вже в «сталінській» РПЦ, у 1945-1948 рр. Цікаву гіпотезу цьому процесу висловив у дискусіях конференції «Релігія і Церква у посткомуністичних суспільствах» (Краків, 20-21 грудня 1993 р.) відомий російський науковець, професор Л. Мітрохін[65]. Посилаючись на дослідження о. Гліба Якуніна, він стверджував, що ця пам'ять з'явилася у календарях РПЦ з двох причин:

---

[62] Церковно-Исторический календарь на 1918 г. М., 1917. ст. 27.

[63] Нам не вдалося виявити видання УАПЦ (Л), у яких ця дата фігурує. У згаданому вже виданні «Российские Хронографы XVI – XVII вв.», на 32 ст. є коротка посилання «датування хронографів використовувалася УАПЦ (1921-1937)».

[64] Деякі науковці критикують цю теорію та вважають першоджерелом саме російські видання початку XX ст.

[65] Записи одного з авторів. який був учасником цієї конференції II Międzynarodowa Konferencja Religie i Koscioly w społeczeństwach postkomunistycznych. Kraków, 20-21 grudnia 1993.

а) Через звичайну практику «сергіан» наповнювати календарі світськими датами для переносу на них церковних святкувань. Отже, була спроба встановити альтернативу церковному вшануванню св.кн. Володимира, яка в Російської імперії вже використовувалася для святкування річниці Хрещення Руси в 1888 р. (нагадаємо, що святкування відбувалося 11-17 липня 1888 р. (тобто в період, що охоплював дати пам'яті свв. кн. Ольги і Володимира), а кульмінація заходів припадала на 15 липня (день пам'яті князя Володимира)).

б) Це, швидше за все, було пов'язано з підготовкою Московської Всеправославної наради 1948 р., яка планувалося політичним керівництвом СРСР як Вселенський собор «для вирішення питання про присвоєння Московської Патріархії титулу Вселенської»[66], оскільки вшанування св. кн. Володимира на той час тривало використовувалася «українськими націоналістами» як пам'ять державності України. Також, на думку проф. Л. Мітрохіна, не останню роль відіграв той факт, що дата з'явилася саме в «Російському хронографі» на території Московського царства.

При цьому, через зміну ставлення радянського керівництва до релігії, зокрема і до РПЦ, серпнева дата «Хрещення Руси» не отримала якогось особливого статусу. Загалом, коли дивитися новітню історію Московського Патріархату, офіційна легалізація цієї пам'яті відбулося тільки у 1986-1988 рр., коли Московський патріарх Пимен визначив її як «церковно-історичну». При цьому, як свідчить пояснення серпневої Мінеї РПЦ, жодних нових свідчень, крім того ж самого тексту «Російського хронографу» XVI ст., знайти так і не вдалося[67].

Через відсутність історичної традиції святкування «Хрещення Руси» саме 1/14 серпня, ця пам'ять не знайшла відгуку і в української діаспорі, яка копіювала її з календарів РПЦ, починаючи з середини

---

[66] Лисовой Н. Н. Русская Церковь и Патриархаты Востока. Три церковно-политические утопии XX века. / Религии мира. История и современность. М., 2002. ст. 151.

[67] Минея. Т. 12, август, ч. 1. М., 2002. ст. 33

XX ст. Вочевидь, свою роль відіграло і дуже критичне ставлення науковців, навіть російських, до достовірності «Російського хронографу». На думку того ж проф. Л. Мітрохіна, це був скоріше політично-літературний твір, ніж якийсь новий літопис.

Тим не менш, в офіційних молитовниках, зокрема, виданих в Даниловому монастирі в Москві 2000 р., зустрічається дата «Хрещення Русі» на 1 серпня за ст.ст.. Тобто, попри всю історичну та політично-літературну кон'юнктуру, дата 1/14 серпня так чи інакше фігурувала в релігійній свідомості вірян РПЦ.

2.7. Спроба запровадити святкування «Хрещення Руси» 1 серпня в кінці 80-х – 90-х роках у якості альтернативи святкових заходів Московського Патріархату в Україні

Після нового відродження УАПЦ у 1989 р., а особливо після відвідування Києва патріархом Мстиславом Скрипником у 1990 р., тут з’являється багато діаспорної літератури УАПЦ, зокрема і церковні календарі, де була присутня пам’ять «1 серпня – Хрещення Руси-України». Як свідчать очевидці, через беззастережну віру всьому діаспорному, деякі члени Всеукраїнського товариства «Просвіта» спробували запровадити хресну ходу «від пам’ятника князю Володимиру, спускаючись вниз до пам‘ятника Магдебурзькому праву, а було й так, що тільки там збиралися, і освячували воду». Це подавалася як «*альтернатива святкуванню пам’яті св.кн. Володимиру 15/28 липня, яке щорічно проводив митрополит Філарет* (тоді ще екзарх РПЦ в Україні – авт.) *у Володимирському соборі*». За спогадами учасників відродження УАПЦ у 1989 – 1990 рр., основним аргументом прибічників святкування «Хрещення Руси-України» саме 1 серпня було те, що вони намагалися розділити саме церковне свято (пам’ять св. Володимира Великого) та державне-релігійне – Хрещення Київської Руси, як точку її вступу в сім’ю Європейських народів. Прибічники цього підходу наводили вже відомі факти наявності християнських осередків ще з часів Київ-

ського князя Аскольда та княгині Ольги. Однак цей звичай, який піддався нищівної критиці науковців, не прижився. Цікаво, що до 1992 р. митрополит Філарет активно проводив думку, що святкування пам'яті св. Володимира ніяк не можна ототожнювати з процесом хрещення Київської Руси, зокрема і киян.

У подальшому духовенство та миряни Київського Патріархату, зважаючи на критику науковців, пропонували перенести державне-релігійне свято Хрещення Руси-України на іншу дату. Однієї з пропонованих був день посвячення Десятинної Церкви в Києві, а також день освячення Софійського собору, адже він був візантійським символом Незалежної Держави… Однак очільник Київського Патріархату Філарет ці ідеї рішуче відкидав. Адже впровадження окремого свята «Хрещення Руси-України», яке без сумніву могло зробитися дійсно всенародним, применшувало його «особисте соборне свято» - пам'ять св. Володимира Великого. [68].

Нова спроба відродження свята «Хрещення Руси-України» 1 серпня була здійснена УГКЦ у 2013 р., коли вона хотіла приєднатися до Хресної ходи УПЦ КП на Володимирську гірку, яку традиційно здійснюють православні в день пам'яті св.кн. Володимира. Коли ж їм запропонували йти від своїх київських храмів окремою ходою, греко-католики відмовилися, бо мають досить незначну кількість своїх вірних у Києві, а завезти якусь реальну велику групу можна було тільки з Галичини, що чітко продемонструвало б саме регіональний характер УГКЦ. Саме тоді з'явився тезис патр. Святослава про те, що святкування «Хрещення Руси-України» 15/27 липня – «Московська традиція». Це було розкритиковано одним з наших авторів[69], також дуже критично проти цього виступили Едуард Юрченко та Сергій Шумило[70].

---

[68] Свідчення свідків відродження УАПЦ. Архів автора.

[69] Горбик С., прот. Київське Православ'я. Збірник статей. Дніпро, 2023. / Річниця святкування хрещення Русі-України: історичній контекст дискусії та нові уніатські міфи. Ст. 157-165.

[70] Глава УГКЦ: Святкування Хрещення Русі 28 липня – московська традиція

2.8. Сучасна історія запровадження свята «Хрещення Руси-Україні»

Для розуміння історії та причин сучасного запровадження свята «Хрещення Руси-України» в 2008 р., нам потрібно звернутися до подій 1986-1988 р., коли в СРСР вперше відзначалося 1000-річчя «Хрещення Руси» (саме так, без додатку «України»). Адже, хоча офіційним головою офіційним головою Ювілейної комісії РПЦ був Московський патріарх Пимен, основну підготовчу роботу, як мінімум з 1986 р., проводив очільник Українського екзархату – митрополит Філарет (Денисенко). Це опосередковано підтверджує «Указ Президії Верховної Ради СРСР від 3 червня 1988 р.», згідно якому «*за активну миротворчу діяльність та у зв'язку з 1000-річчям Хрещення Русі*»[71] патріарх Пимен, митрополит Київський Філарет (Денисенко) та інші нагороджені орденом «Трудового Червоного Прапора», у ньому прізвище митрополита Філарета стоїть другим. Також певним підтвердженням керівної ролі очільника Українського екзархату є його головування на Київській науковій конференції, яка відбувалася 21-26 липня в Києві та була присвячена майбутньому святкуванню «1000-річчя Хрещення Руси».

У контексті нашого дослідження, набуває особливе значення визначення дати основних ювілейних урочистостей – 5-12 червня 1988 р., вибір якої обумовлювався «*Днем пам'яті усіх святих, які в землі Російської просіяли*», рухомим святом пасхального циклу, яке, відповідно до церковного календаря, випадало на 12 червня. І тут нам варто згадати, що єпископ Афанасій (Сахаров), який був одним з авторів служби «*Всем святым, в земле Российской просиявшим*», пропонував встановити окреме, нерухоме свято на честь «російських святих» та прив'язати його до пам'яті св. кн. Володимиру: «*При цьому здавалося*

(коментарі) / http://pravoslavnews.com.ua/news/ugkc_hreshchennia_rusi/

[71] Указ Президиума Верховного Совета СССР (о награждении орденами СССР религиозных деятелей) // Журнал Московской Патриархии. 1988., № 9. ст. 2

б найбільш відповідним святкування Всім Святим, що в землі Російської просіяли, 16 липня безпосередньо за святом просвітителя Руської землі святого рівноапостольного великого князя Володимира. Тоді свято нашого Рівноапостольного буде ніби передсвятом до свята Усіх Святих, що процвіли в тій землі, в яку він поклав рятівне насіння віри Православної. І саме свято Усіх Російських Святих тоді буде починатися прославленням князя Володимира на 9-й годині перед святковою малою вечірньою. Свято всіх російських святих є святом всієї святої Руси»[72]

Отже, на нашу думку, митрополит Філарет (Денисенко) мусив був бути зацікавлений у створенні корпусу свят, які умовно можна назвати «Святкуванням Хрещення Руси», а також, можливо, – встановленні подібного нерухомого дня пам'яті. Це б, безумовно, мусило перенести основні врочистості в Київ, ще більше підняти престиж Київської кафедри (екзархату) та його очільника, який вже тоді активно претендував на посаду Московського патріарха. Але цього не сталося. Ані в матеріалах наукових конференцій, ані в опублікованих документах «Ювілейної комісії РПЦ»[73], ми не знаходимо подібних пропозицій.

Більш того, у програмних статтях Київської конференції, митрополит Мінський і Білоруський Філарет (Вахромєєв) жодним словом не торкається конкретної дати Хрещення Руси, а навпаки визначає його як тривалий процес[74]. У подальшому він висловлює таку ж саму думку в інтерв'ю журналу «Вопросы истории»: «*Це тривалий процес і він, звичайно, не обмежується 988 р., коли київський князь Володимир здійснив хрещення Київської Русі. Згідно з церковним переказом, цій події передував тривалий і складний період поширення християнства серед східнослов'янських племен. ... Є підстави припускати, що київський князь Аскольд*

---

[72] Чинякова Г.П. Словесная икона Святой Руси. / «Даниловский благовестник», вып. 9, 1998 г., ст. 71-77.

[73] 1000-летие Крещения Руси. Сборник документов и материалов. М., 1992

[74] Митрополит Минский и Белорусский Филарет. Установление христианства на Руси. / Богословские труды. № 28. М., 1987. ст. 33-51

хрестив у 867 р. своє військо та частину жителів Києва. У Києві була споруджена церква Пророка Іллі, що стала колискою церкви Київської Руси. Договір київського князя Ігоря з Візантією 944 р. свідчить, наскільки багаточисельною була християнська громада у Києві та який вплив мала вона у житті Давньоруської держави. У 955 р. у Царгороді хрестилася велика княгиня Ольга, яка збудувала кілька храмів у Києві, Пскові, Новгороді. Таким чином, наші предки були знайомі із християнством задовго до 988 року. Київський князь Володимир хіба що закінчив передісторію християнства, завершивши вибір релігії, вибір того шляху, яким надалі пішов розвиток Російської держави»[75].

Вочевидь, Московський патріархат та керівництво СРСР, розглядали територію держави як єдиний політично-духовний простір, спадкоємця Російської імперії з центром у Москві. Тому вилучення якось однієї республіки (чи її столиці) не відповідало їх інтересам. Не відповідало це інтересам і, власно, митрополита Філарета (Денисенко), який зовсім не хотів, щоб його ім'я в очах російського єпископату якось пов'язувалося з «українським сепаратизмом». Урочистості «1000-річча Хрещення Руси» навіть не привели до встановлення пам'яті св.кн. Володимира як великого свята в календарях РПЦ...

Таким чином, твердження колишнього Київського митрополита Філарета (Денисенко), що сполучення свята «Хрещення Руси-України» та пам'яті св. кн. Володимира розглядалося та пропонувалося відповідною комісією РПЦ ще перед святкуванням «1000-річниці Хрещення Руси»[76] не відповідає дійсності. Коли якісь пропозиції і були, то вони стосувалися встановлення додаткової, нерухомої, пам'яті «*Всем святым, в земле Российской просиявшим*»... Але навіть ідею

---

[75] Филарет, митрополит Минский и Белорусский. 1000-летие крещения Руси - выдающееся событие отечественной и мировой истории / Вопросы истории, 1988, № 5, ст. 102-110

[76] Відповідь Святейшого патріарха Філарета на питання духовенства в часі його навідування Хмельницької єпархії (жовтень 2015 р.)

встановлення цього нерухомого свята, яке гіпотетично пропонувалося прив'язати до пам'яті св. Володимира, жодним чином не зв'язували з подією «Хрещення Руси». Але виникає додаткове закономірне питання: Чому урочистості 1988 року прив'язали саме до рухомого свята Пасхального циклу?

Відповідь на це питання ми знаходимо в «Пояснювальній Записці Святішому Синоду Російської Православної Церкви про встановлення дати святкування 1000-річчя Хрещення Русі», яка була подана Синоду РПЦ від ім'я «Ювілейної комісії», під якою є підписи всіх її членів, зокрема і митрополита Філарета (Денисенко), та яка датується 1985 р.: «*Переважна більшість науковців сходиться на тому, що святи рівноапостольний князь Володимир прийняв святе Таїнства Хрещення навесні 988 р. у Корсуні. ... Також члени комісії не мають сумнівів, що він прибув до Києву в травні місяці. ... Наукові дискусії ведуться виключно про рік повернення св. Володимира до Києву – 988 або 989, після чого він здійснив масове хрещення киян. Отже, можна стверджувати, що само хрещення відбувалося з травня і могло тривати до кінця червня – початку липня. ... Вважаємо за доцільне встановити святкування 1000-річча Хрещення Руси в часе Пасхального періоду 1988 р., прив'язав його до дня пам'яті «Всех святых, в земле Российской просиявших»*»[77] Цей документ зробився вирішальним для Синоду РПЦ, які прийняв спеціальні «визначення» на своєму засіданні 29 липня 1986 р.[78]

Отже, якщо РПЦ, у 1986-1988 рр., не ініціювала встановлення окремого свята «Хрещення Руси», а тим більше не пропонувала його сполучення зі святом пам'яті св. кн. Володимира, то коли ця ідея виникла?

Перша згадка щодо пропозиції сполучення пам'яті св. кн. Володимира та свята «Хрещення Руси-України», датується 1993-1994 рр.

---

[77]Пояснительная Записка Святейшему Синоду Русской Православной Церкви об установлении даты празднования 1000-летия Крещения Руси. М., 1985. (машинопис, приватний архів, копія), ст. 12, 14-15, 16.

[78]Журнал Московской Патриархии. № 9, 1986, , ст. 6-7

та належить митрополиту Володимиру (Сабодану). Саме він пропонував Синоду РПЦ благословіть відзначення «*1010 річниці Хрещення Руси*» (1998 р.), *як свято канонічного православ'я в Києві*»[79], одночасно звертаючись з цією пропозицією до керівництва України. Але коли на першому етапі він знайшов кілька прибічників серед членів Священного Синоду РПЦ, то вже через певний час ситуація змінилася. Незабаром проти пропозиції очільника РПЦвУ, кожний через власні інтереси, виступили архієреї РПЦ; УПЦ КП, УАПЦ та українська влада.

Розглянемо аргументи кожного.

По–перше, загальним аргументом проти пропозиції митрополита Володимира (Сабодана) було розуміння того, що він бажає встановити «власне свято» (пам'ять св. Володимира; Хрещення Руси та його тезоіменитство).

По–друге, на думку більшості членів Синоду РПЦ, зокрема і митрополита Філарета (Вахромєєва), зважаючи на наявність УАПЦ та УПЦ КП, це був би акт «*підтримки малоросійського сепаратизму*».

По–трете, встановлення подібного свята ніяк не влаштовувало митрополита Філарета (Денисенко), адже, крім користі його опоненту з РПЦвУ, воно могло відіграти на користь патріарха Володимира (Романюка), від початку – як теж тезоіменитство, а потім – як пам'ять про нього.

По–четверте, ані президент Леонід Кравчук, ані президент Леонід Кучма, з їх політикою «багатовекторності», зокрема і в релігійної сфері, зовсім не хотіли офіційно підвищувати очільника РПЦвУ. Адже в цьому випадку втрачали виборців-автокефалістів, а також значну частину виборців, які були вірними УГКЦ.

Оскільки РПЦвУ (УПЦ МП) тоді вже мала «самоврядна і з правами широкої автономії», а митрополит Володимир (Сабодан) був

[79] Лист митрополита Володимира (Сабодана) до Святішого Синоду РПЦ від 25 листопада 1993 р. (машинопис, приватна збірка. Копія з архіву митрополита Філарета (Вахромєєва)),

постійним членом Синодом РПЦ, Московський патріархат підійшов до його пропозиції дуже ретельно. Вже в 1995 р. з'явилася «*Пояснювальна записка Священному Синоду Російської Православної Церкви щодо пропозиції Блаженнішого Володимира, митрополита Київського та всієї України, щодо встановлення святкування Дня Хрещення Русі 15/28 липня, у день пам'яті святого князя Володимира Великого*»[80], яка була складена в Московської Духовної Академії.

Загалом текст «*Пояснювальної записки*» фактично повторює наратив РПЦ, який був розроблений ще в часі підготовки святкування «1000-річчя Хрещення Руси». Більш того, вагома частина тексту є фактичним копіюванням вже згаданої вище статті митрополита Філарета (Вахромєєва) 1986 р., а також статей інших авторів 1985-1986 рр., зокрема протоієрея Лева Лебедєва[81]. Однак у кінці є кілька цікавих новацій, які обґрунтовували недоцільність пропозиції митрополита Володимира Сабодана: «*З церковно-державної точки зору, особисте хрещення св. Володимира Великого не має великого значення, адже і до нього Руссю керували князі-християни, а в містах були численні християнські громади, храми та монастирі. Також не має великого значення масове хрещення містян Києву та інших міст Руси, що, у тій або іншої формі, відбувалося вже в часи князя Аскольда та св. кн. Ольги. Заслуга св. Володимира Великого – це запровадження Православ'я як єдиного державного віровизнання на Русі. І цей процес розпочався відразу після його повернення до Києву в травні 988 або 989 р. Гіпотетично, відправною точкою можна*

[80] Пояснительная записка Священному Синоду Русской Православной Церкви относительно предложения Блаженнейшего Владимира, митрополита Киевского и всея Украины, относительно установления празднования Дня Крещения Руси 15/28 июля, в день памяти святого князя Владимира Великого. МДА, 1995. Є певні свідчення, що, через зміну ректора академії, документ надійшов членам Синоду РПЦ вже в 1996 р. (рукопис, машинопис. Приватний архів).

[81] Протоиерей Лев Лебедев.О месте и времени Крещения князя Владимира и киевлян / Богословские труды. № 28. М., 1987. ст. 91-101

вважати закладку Десятинної церкви в Києві. ... Також потрібно зважати на те, що процес християнізації Руси не був закінчений в часі правління св. кн. Володимира Великого. Як відзначалося вище, маємо літописні свідчення про придушення кількох язичеських повстань в Володимиро-Суздальськім князівстві (1024 та 1071 рр.). ... Що стосується встановлення дня церковного вшанування св. Володимира Великого, то він немає жодного відношення до Хрещення Руси, адже він упокоївся в 1015 р., тобто через 27 р. після згаданої події. Ця дата є виключна наслідком загальноцерковної традиції встановлювати пам'ять святим у день їх спочину...»[82]

До ідеї запровадити окреме свято «Хрещення Руси» та сполучити його з пам'яттю св. кн. Володимира Великого, згідно певної інсайдерської інформації, митрополит Володимир (Сабодан) повернувся навесні 2008 р., коли йшла активна підготовка до двох подій: Архієрейського собору РПЦ та візиту в Україну Вселенського Патріарха Варфоломія. Останній мусив відвідати Київ на запрошення тогочасного президента Віктора Ющенка, який сподівався з його допомогою здійснити об'єднання всіх гілок Українського Православ'я. І тут маємо дві цікаві інформації про події, які загалом не суперечать одна одної та відбувалися практично одночасно.

Згідно першої інформації, митрополит Володимир (Сабодан) навесні 2008 р. знову подав прохання Московському патріарху Олексію II щодо встановлення свята «Хрещення Руси-України» як місцевого свята для УПЦ МП. Він обґрунтовував це тим, що в цьому випадку весь важіль загальної урочистості, яку запланував Віктор Ющенко, переміститься до УПЦ МП.

Згідно другої – ідея встановлення свята «Хрещення Руси-України» також була висловлена представниками УПЦ МП у часі перемовин з державними посадовцями, які намагалися схилити митрополита Володимира (Сабодана) приєднатися до церковного об'єднавчого процесу.

---

[82]Там само, ст. 26-27.

Як пізніше розповідав Предстоятель УАПЦ, св.пам. митрополит Мефодій (Кудряков), загально ідея адміністрації В. Ющенко виглядала наступним чином: «*митрополит Володимир (Сабодан) відмовляється запрошувати Московського патріарха Олексія до Києва та брати участь у Архієрейському соборі РПЦ. Натомість приєднується до об'єднавчого процесу та фактично його очолює, а Ющенко втілює його ідею з поєднанням пам'яті св. Володимира Великого й «Дня Хрещення Руси-України*»»[83]. При цьому УАПЦ, зі свого боку, надала максимальні гарантії: «*заради полегшення процесу об'єднання під омофором Вселенського Патріархату Українська Автокефальна Православна Церква погодилися утриматися від висунення власних кандидатур. Ми запевнили Вас, що готові на майбутніх виборах Предстоятеля об'єднаної Церкви не висувати ані кандидатуру Предстоятеля УАПЦ Митрополита Мефодія, ані будь-яку іншу кандидатуру від УАПЦ*»[84]

На великий жаль, представники адміністрації В. Ющенка недооцінили, як відданість Москві митрополита Володимира (Сабодана), так і вміння керівництва Московського патріархату обернути його пропозицію на свою користь.

Отже, у червні 2008 р. з'являється «Визначення освяченого Архієрейського Собору Російської Православної Церкви (Москва, 24-29 червня 2008 року) «***Про єдність Церкви***»», у якому говориться: «*На згадку про великого подію нашої спільної історії - Хрещення Русі - Архієрейський Собор ухвалив в день святого рівноапостольного князя Володимира 15/28 липня здійснювати богослужіння за статутом великого свята, віддаючи належну честь хрестителю Руси. Собор звертається до державного керівництва Росії, України і Білорусі з пропозицією включити день святого князя Володимира в число державних пам`ятних дат, що відзначаються громадськими святкуваннями, подібно до того, як зазначається в наших*

[83] Інтерв'ю Блаженнішого митрополита Мефодія порталу «Українська Автокефалія», липень 2011 р.

[84]Відкритий лист Предстоятеля УАПЦ Предстоятелю УПЦ КП / https://risu.ua/vidkritiy-list-predstoyatelya-uapc-predstoyatelyu-upc-kp_n34572

державах День слов'янської писемності і культури в свято святих рівноапостольних Кирила і Мефодія»[85]. Тобто Москва, у зручний для себе час, обернула ідею митрополита Володимира (Сабодана) з форми «містечкового сепаратизму та самосхвалення», на одну з ідей «триєдиної Руси» та наратив «русского мира». Адже введення християнства як державного віровизнання – це дійсно єдина спільна подія для всіх народів на території Київської Руси, у оцінці якої немає розбіжності.

Сьогодні важко зрозуміти, чим керувався тогочасний Президент України Віктор Ющенко, коли липня 2008 р. підписав Указ № 668/2008 «***Про День хрещення Київської Руси – України***»[86]. Деякі інсайдерські джерела вважають, що це була остання спроба залучити очільника РПЦвУ (УПЦ МП) до об'єднавчого процесу; деякі – надати урочистостям більшу вагу. Але вочевидь, український президент не тільки фактично підіграв Московському патріархату в бажанні державного затвердження тези про «триєдність російського народу». У результаті головною особою Київського святкування зробився Московський патріарх Олексій II, з яким, власне, увесь час співслужив Вселенський Патріарх Варфоломій, та РПЦ МП. Натомість дійсно українські православні юрисдикції (УАПЦ, УПЦ КП) фактично опинилися «чужими на цьому святі», адже всі закордонні делегації їх богослужіння ігнорували.

Історія продовжилася в 2021 році, коли згідно Указу Президента України Володимира Зеленського 24 серпня 2021 року, підписаним під час урочистостей до тридцятої річниці незалежності України було впроваджено День української державності. Верховна Рада ухвалила цей законопроект лише 31 травня 2022 року. Закон набрав чинності 9 червня 2022 р.[87]

---

[85] Определение освященного Архиерейского Собора Русской Православной Церкви (Москва, 24-29 июня 2008 года) «О единстве Церкви» / http://www.patriarchia.ru/db/text/428916.html

[86] Указ про День Хрещення Київської Руси-України / https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668/2008#Text

[87] Закон України від 31 травня 2022 року № 2295-IX «Про внесення змін до

III. Церковна Традиція та історична пам'ять: Що ми святкуємо?

Церковні календарі різних Помісних Церков містять багато церковно-історичних дат. Це й освячення храмів, і певні перемоги в битвах, і чудотворні явлення та навіть великі природні катаклізми. Наприклад, древній Константинопольський місяцеслов під 5 червня має пам'ять «Визволення від аварів у 617 р.»[88]. Але ми ніде не знаходимо власно т.зв. «пам'ять хрещення», і це справедливо, адже Христос після Воскресіння сказав апостолам: «*ідіть, і навчіть всі народи, христячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа*» (Мт. 28:19). І цей процес християнізації, який триває і сьогодні, розпочався у Свято П'ятидесятниці, коли «*з'явилися їм язики поділені, немовби огненні, та й на кожному з них по одному осів. Усі ж вони сповнились Духом Святим, і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав*» (Дії. 2:3-4). При цьому християнство не вилучає окремо якісь народ або стать, «*бо ви всі, що в Христа охристилися, у Христа зодягнулися! Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі!*» (Гал. 3:27-28).

Що ж ми тоді святкуємо? Пам'ять рівноапостольного князя Володимира? Реальну церковно-історичну подію масового хрещення? Символічну дату, що важлива для нашої національно-державної ідентичності?

3.1. Пам'ять рівноапостольних. Що ми вшановуємо 15/28 липня?

Історія прославлення святих у чині «рівноапостольних» бере свій початок від IV століття, а саме з діяльності імператора Костянтина

статті 73 Кодексу законів про працю України щодо встановлення святкового дня – Дня Української Державності» https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2295-IX

[88] Лосева О. В. Русские месяцесловы XI – XIV веков. М.,2001. ст. 355.

Великого (272-337) та його матері Елени (250-330), який здійснили легалізацію християнської віри в Римської імперії. Також св. Елена провела розкопки в Єрусалимі, під час яких було знайдено Животворний Хрест та інші реліквії Страстей Христових, а імператор скликав у 325 р. I Вселенський собор.

Однак, від самого початку канонізації, у день їх пам'яті Церква не святкує «надання Міланського едикту», «відшукання Животворчого Хреста» або «I Вселенський собор», чи, наприклад, «день хрещення Римської імперії». Вона вшановує осіб, діяння яких продовжили працю святих апостолів у просвітництві народів. Тому чин «рівноапостольний» – це констатація того факту, що особа здійснила велику справу/справи для Церкви Христової.

Практика канонізацій світських осіб у чині рівноапостольних, які приклалися до християнізації конкретних народів (країн), виходить з того факту, що ці особи здійснили акт, який привів до введення християнства як державного віровизнання. Хоча сам процес міг тривати не тільки роки, а навіть століття.

Щодо України, то Візантійські джерела вказують на її Хрещення ще за часів Аскольда у 860 р.[89], також Церква канонізувала у чині рівноапостольної Київську кн. Ольгу (христилася у 957 р. та побудувала в Києві Софійський собор). Отже, св.кн. Володимир, зі своїм хрещенням у 988 р., був третім видатним правителем Руської держави у справі хрещення. Християнізація, відповідно і церковна організація, нехай і з певними перервами, тривала в Київській Русі вже близько біля 128 років. Виникає природне запитання: «за що був канонізований кн. Володимир у чині рівноапостольних?». Відповідь дуже проста – за введення Християнства як ***единого державного*** віровизнання Київської Руси.

[89] М. Брайчевський. Суспільно-політичні рухи у в Київській Русі. Вибране. Т1. К,. 2009. ст. 74.

Таким чином, 15/28 липня йдеться не про святкування «Хрещення Руси-України» та навіть не пам'ять св. Володимира саме як першого *«хрестителя»*. Він згадувався насамперед як «благовірний володар», але не як «хреститель» За аналогією, це мало би бути церковне поминання очільника Київської Руси, який надав християнству статус єдиного державного віровизнання.

Більш того, українські дослідники вважають християнські осередки Київської Руси, насамперед Київ, часів св. Ольги настільки численними, *«що почали старатись про власну ієрархію»*[90]. Отже, церковна реформа св. Володимира явно торкнулася далеко не всіх киян. Окрім цього, літописи та хроніки нічого не кажуть про події 989 – 992 рр., пов'язані з християнізацією сучасної Західної України, Холмщини, Білорусі, не кажучи вже про давно охрещене з Морави Закарпаття. Тому науковці припускають, що для них акт кн. Володимира був суто формальним актом. Усі ранні літописні згадки стосуються тільки Північно-Східних князівств, які у подальшому об'єдналися в Московське Велике Князівство (Московське Царство), а також Пскова і Новгорода.

Раніше ми вже показали долю 1/14 серпня, тому цю дату опустимо.

3.2. Націєтворчий аспект святкування: день Хрещення Руси-України, день української державності чи день хрещення «триєдиної Руси»

Ми вже відзначали, що пам'ять св.кн. Володимира, у тій чи іншій формі, вже з XIV ст. міцно закріпилася у церковних календарях Київської митрополії. Отже, теоретично, вона могла відзначатися й як День Хрещення Руси. Але парадокс у тому, що ані в 1688 р., ані в 1788 р., ніхто не згадував якусь «річницю Хрещення» (хоча мотиви для такої сакралізації були). Як стверджує історик Сергій Шумило, *«в*

[90] Пекар А. Чернече життя Київської Руси в домонгольській добі. //Нарис історії Васильянського чину Святого Йосафата. Рим., 1992. ст. 21.

Російській імперії в 1866 р. святкували також і 1000-ліття Аскольдового Хрещення Русі»[91]. Отже, можемо стверджувати: перше святкування «Хрещення Руси» було запроваджено саме в Російської імперії на початку другої половини XIX ст., хоча воно пройшло досить тихо.

Щодо святкувань 1888 р., то згаданий вище професор Л. Мітрохін висловлював думку, що святкування 1888 р., які прив'язали до пам'яті св. Володимира, були найперше політичним актом для ствердження спадковості православної Російської імперії від часів Київської Руси та головування в слов'янському світі. Саме під час цього святкування, 15/28 липня 1888 р., у Києві відбулася перша Хресна Хода від Софійського собору до пам'ятника кн. Володимиру, де була відслужена літія[92]. Це явно пов'язане із тогочасними процесами націєтворення, про що ми згадаємо у висновках.

В п. 2.8 ми докладно описали історію встановлення свята дня Хрещення Русі(-України) в Україні. З цього опису ясно випливають два висновки.

Насамперед, саме РПЦ офіційно «перенесла» святкування дня хрещення з 1/14 серпня (усталеного в московському календарі) на 15/28 липня (день пам'яті князя Володимира). Це був символічний акт тріумфу ідеології «Русского мира» та «братньої купелі трьох слов'янських народів». Натомість, український президент не тільки фактично підіграв Московському патріархату в бажанні державного затвердження тези про «триєдність російського народу», а й закликав це підтримати УПЦ КП та УАПЦ. Інтриги додає той факт, що ініціатором перенесення був митр. Володимир (Сабодан) і воно спочатку трактувалося в РПЦ як «український сепаратизм». При цьому УАПЦ початку 1990-х і УГКЦ 2013 р. навпаки, просували 1/14 серпня як власне «українське» свято всупереч 15/28 липня, яке практикував

[91] Глава УГКЦ: Святкування Хрещення Русі 28 липня – московська традиція (коментарі) / http://pravoslavnews.com.ua/news/ugkc_hreshchennia_rusi/

[92] 900-летие Крещения Киевской Руси / https://ru.wikipedia.org/wiki/900-летие_Крещения_Руси

митр. Філарет (і який підтримував саме 15/28 липня в т.ч. з причин того, що це було храмове свято Володимирського собору). Найіронічніше те, що саме це «українське свято» саме по собі походило із московської релігійно-історичної традиції. А вже потім 15/28 липня з усією цією передісторією з російським запахом було проголошено Днем української державності!

Згадаємо трохи теорії із сучасних Nationalism Studies. Будь-яка достатньо велика спільнота є уявленою спільнотою (imagined community)[93]. Ця уявлена спільнота об'єднується насамперед спільним імажинаріумом, системою власних уявлень про себе. Якщо йдеться про націю, а нація – насамперед політична уявлена спільнота, основна ідея якої є суверенне самоврядування спільнотою самої себе, – то основними уявленнями є ідеальна територія та ідеальна історія. Тобто – та територія, яку нація вважає «нашою», та відповідний історичний канон, наратив історії нації, пантеон її героїв і пекло її ворогів. Нація є модерною формацією, існують щонайменше два шляхи творення модерної нації – «від нації до держави» («центральноєвропейський», в т.ч. український, де ідея нації творить спочатку націю спільноту, яка потім здобуває політичне тіло – націю-державу) та «від держави до нації» (модернізація легітимності та ідеології старорежимного домодерного політичного тіла, всі старі імперії Заходу)[94]. Окремі дослідники виділяють до п'яти шляхів творення нації[95]. Не існує одного універсального типу націона-

---

[93] Андерсон, Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування про походження й поширення націоналізму. Київ: Критика.

[94] Докладно див. п. 2.2 в: Волковський В.П. Ідея суспільності: політична філософія в Україні XIX століття.Київ : Академперіодика, 2017. 264 с. ISBN 978-966-360-336-0

[95] Greenfeld, Liah . Nationalism: Five Roads to Modernity, Harvard University Press, 1992.

лізмів – скільки є націй, кожна має свій особливий тип націоналізму[96], зрештою, націоналізм означає лише верховенство в політичному дискурсі цінності даної нації[97].

В термінах соціології релігії, а саме П. Берґера[98], учня структурного функціоналізму Т. Парсонса і феноменологічної традиції М. Еліаде тощо, кожна політична спільнота потребує релігії як сили, що творить «сакральний космос», систему сакральних уявлень, що легітимують «політичний номос», дають нашому політичному існуванню Смисл, що виходить за межі життя і смерті. Це можливо саме через категорію Сакрального, яке визначається як переживання mysterium fascinans (потяг і захоплення), mysterium tremendum (острах і трепет), ірраціонально-афективне і таке, що виходить за межі добра і зла, життя і смерті, бо за Святе можна померти і вбити. Сакральний космос як будь-який пристойний космос містить сакральний простір («наш простір»), сакральний час (історичний канон), сакральний політичний суб'єкт («наша спільнота») і сакральний телос-мету-місію (будь-то Manifest Destiny, Polska Chrystusem Narodów чи «русский мир»)[99]. Для забезпечення цих ідей використовуються і традиційні релігії, але здебільшого

[96] Verdery K. Whither «Nation» and «Nationalism»? in: Daedalus. Summer 1993. P. 37.

[97] Hall J. Nationalisms: Classified and Explained. in: Daedalus. Summer 1993. P. 5. Також див. на диво зважену книгу рос. дослідника, яка містить досить цікаву підбірку матеріалів: Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). СПб.: Алетейя, 2000

[98] Peter L. Berger. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York, Open Road Integrated Media, 2011 (1969)

[99] Волковський В.П. Громадянська релігія чи офіційна ідеологія: філософський аспект. / Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених / за заг. ред. к.і.н., доцента Солошенко В.В. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. ст. 177 – 183

вони потребують «обробки» – тобто створюється «громадянська релігія»[100]. Її важливими елементами є пам'ятники, культ героїв і ветеранів, сакралізовані політичні символи (стяг, герб, гімн тощо), навіть сакралізація посади президента, комплекс історичних міфів тощо[101]. СРСР також творив не просто ідеологію, а громадянську релігію – всі ці пам'ятники Леніна, комплекси міфів про Жовтневу революцію і Велику вітчизняну війну – мають релігійно-міфологічний потенціал, про що писав М. Попович[102]. Доктрина «русского мира» і є типовою громадянською релігією[103] з своїми догматами щодо сакральних суб'єкта, простору, часу і телосу. Святкування Хрещення Русі безпосередньо є ствердженням одного із головних догматів цієї політичної релігії.

Не дивно, що українці дуже нервово реагують на будь-які нюанси і рухи довкола цієї дати. Ця стаття власне є одним з таких відрухів. Це не є чисто церковне свято, воно навантажене політичним змістом, воно пахне громадянською релігією. І кожен нюанс, від датування та історії до назви і ритуалів – надзвичайно важливі.

---

[100] Див. приклад цієї релігії США: Robert N. Bellah. Civil Religion in America. Dædalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, Winter 1967, Vol. 96, No. 1, pp. 1-21.

[101] Robert N. Bellah. The broken covenant : American civil religion in time of trial. Chicago : University of Chicago Press, 1992.

[102] Попович М. Червоне століття. – К.: АртЕк, 2005. – 888 с.

[103] Francis X. Rocca.'Russian World' Is the Civil Religion Behind Putin's War. *The Wall Street Journal*. March 17, 2022 https://www.wsj.com/articles/russian-world-is-the-civil-religion-behind-putins-war-11647539958

3.3. Церковно-історична дата і державно-національне свято: пропозиція датування замість висновків

Аналіз ЗМІ та соціальних мереж свідчить, що досить велика кількість людей бажає мати, крім пам'яті св. Володимира, якусь державно-історичну дату, яка пов'язана з Хрещенням Руси-України, та яку можна відзначати поза конфесійним контекстом.

Ця дата має поєднувати кілька значень: хрещення Русі-України як символ народження нашого народа до життя у Христі, приєднання України до світу європейської цивілізації, відповідне визнання державного престижу і поваги Русі-України, підкреслення того, що Київ у вужчому смислі і Русь-Україна у ширшому смислі є колискою християнської віри і цивілізації на теренах Східної Європи.

Це свято відрізняється від простого відзначення незалежності і соборності України, оскільки має більш глобальний, європейський, цивілізаційний приціл. Україна є Європа, і ця європейськість, цивілізованість постає тоді, у X ст., у діяннях Великокняжого Київського столу, коли за висловом митр. Іларіона, Русь «*була видима і чутна по всій землі*».

Друге значення – це радикальне відмежування від московської фальсифікації, від громадянської релігії «русского мира», одним із головних догматів якої є ототожнення всієї тисячолітньої історії Русі із історією Московської держави «Росії». Росія в своїй гуманітарній політиці на Заході і на теренах пост-СРСР активно використовує ідеологему «Русь = Росія», захоплюючи собі історію Києво-руської держави Рюриковичів, славу Київського трону і Київської церкви. Проте ще 300 років після хрещення про Московію навіть не буде чутно. Як свідчив український історик Р. Лащенко у 1923 р., цитуючи російські джерела[104], Московське князівство постає щойно в

[104] Наприклад: Сергеевич, Василий Иванович (1832-1910). Русские юридические древности / [соч.] В. Сергеевича. - СПб. : Тип. Н. А. Лебедева, 1890-1903. - 4 т.

1272 р., а титул «всія Руси» московські князі беруть насамперед для того, щоб конкурувати в ієрархії з митрополитами Київськими і всія Русі, що в 1299 р. переїхали до Володимира-на-Клязьмі.

Тобто, урочисті святкування такого типу, що в 1866, що в 1888, відбувалися в контексті модерного націєтворення і пошуків нової суспільної об'єднавчої модерної ідеології, у яких перебувала тогочасна Російська імперія. Через такі прив'язки до «тисячолітньої» традиції і «сакральних місця та часу» Російська імперія (а ширше, російська політична еліта) формувалася нову модерну національну ідею, російську громадянську релігію, її політичну ідентичність. Ця «уявлена ідентичність» легітимувала існування російсько-імперського політичного тіла в уявлених сакральних кордонах «ідеальної Руси з часів Хрещення». Про це також промовисто свідчить пам'ятник Тисячоліттю Росії, встановлений у... Києві? Ні, чомусь Новгороді (згадайте думку про хрещення новгородців)!

Отже, функція таких урочистостей як формування певної національно-державної ідентичності і національного сакрального космосу, з відповідними уявленнями – не нова і починається саме з святкувань XIX століття. Зважаємо, що Козацька Україна також виводила себе з часів Київської Русі, і намагалася опертися себе на сакральних подій і речах києво-руської доби. Але в ті часи саме момент хрещення не був особливо ушанований, не було ще ототожнення і надмірної сакралізації, ані самого князя Володимира, ані дня хрещення.

В наш час цей, націєтворчий, державно-патріотичний смисл свята відверто переважає. Росія активно просуває як свято слов'янської культури, так і свято «хрещення Русі», оскільки ці свята символічно окреслюють ідеальну територію і ідеальну історію (в термінах Б. Андерсона), сакральний простір і час (в термінах П. Берґера), на які претендує російська політична міфологія, російська громадянська релігія. В Україні це свято також проголошується Днем державності. Це теж націєтворчий акт, конструювання символічного світу. Але вище ми вже

показали, що дата 15/28 липня є дуже слабкою. Мало того, що вона не стосується самої події хрещення Русі, її символічне значення є дуже пізнім російським новоробом XIX ст., що було усталене лише в XXI ст.

Пов'язувати «Хрещення Руси-України» із св. Володимиром як якесь заснування або визнання Київської Руси як держави – не витримує критики. Русь, як держава згадується ще з часів Аскольда, про що казав ще проф. М. Брайчевський, загалом датуючи її «серединою IX ст.»[105] Вона аніяк не була в політичної ізоляції до кн. Володимира, про що свідчать навіть житія всіх Київських князів, які не були християнами, а тим більш житіє св. Ольги. Також варто відзначити, що жодна держава не прив'язує свою історію до дати хрещення її очільника або запровадження християнства як державного віровизнання.

Як ми вже побачили, це не може бути ані 15/28 липня, ані 1/14 серпня. Але яка ж дата?

Ця дата повинна відсилати до реальної події, яка дійсно вшановувалася в Руській державі і була дійсно наповнена принаймні приблизним символічним змістом. Окрім того, вона повинна більш відповідати календарним рамкам можливого хрещення киян і Києва (а не Новгорода і Суздаля). І така дата є: враховуючи той факт, що хрещення киян відбулося найімовірніше в пасхальний період та приблизно довкола свята П'ятидесятниці.

Сам по собі факт близькості П'ятидесятниці (Трійці, Зелених свят, Духового дня) – великого і шанованого православного свята, яке завжди дуже глибоко шанував український народ – вже є важливим аргументом. Але ще більш аргументом є та історична фактичність, яку ми встановили.

Дата святкування може бути як перехідна (тобто приурочена до церковного пасхального циклу), так і фіксована. Якщо вона буде перехідною, то вочевидь, це має бути свято довкола П'ятидесятниці, дня Сходження Святого Духу – на апостолів, і в певному значенні,

---

[105] Брайчевський М.Ю. Утвердження Християнства на Русі. К., 1988. ст. 39-41

на Русь-Україну. Припустімо, це може бути вівторок після П'ятидесятниці, або (згідно вже усталеній традиції) друга неділя після П'ятидесятниці (Неділя всіх святих, в землі Руській просіявших)[106], або й сама П'ятидесятниця чи Духів день.

Якщо ж дата має бути фіксованою – тоді подібним святом може бути закладка та освячення Десятинної церкви, яка приблизно припадає на 12 травня або першого храму св. Софії (Ольгиної) 11 травня. Або можна припустити, у державному контексті, освячення Софійського Собору в Києві при кн. Ярославі Мудрому 4 листопада, оскільки побудова Софійського Собору у сакральному сенсі визначала духовну незалежність Держави. Ці свята були дійсними святами в XI - XII ст., що-що, а день освячення храму в Києві точно святкували. З огляду на близькість до хронологічно точнішого датування хрещення Києва, 11 - 12 травня має ясний пріоритет.

Дуже символічно, що день Києва припадає саме на кінець травня, найбільш імовірний час хрещення киян князем Володимиром.

Що точно не можна толерувати, так це ігнорування реальної історії і реального контексту встановлення свята. Це важливо для національного виміру – особливо тоді, коли ми з кров'ю позбавляємося спадку русифікації, проводимо процеси декомунізації та деколонізації. Але це важливо і для Церкви – релігійна православна свідомість прагне святкувати справжнє свято, автентичне, старовинне.

Це могло б дійсно об'єднати всю Україну і всі українські конфесії довкола справжнього свята, однаково дорогого нам всім, яке має суто київську, українську автентичність.

---

[106] Проблемність останньої версії, звісно, в тому, що і ця неділя з'явилася в церковному календарі в контексті російсько-імперської традиції, див. історію свята принаймні тут: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0% BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%85_%D1%81%D0%B2%D1%8F%D1%82%D1%8B%D1%85,_%D0%B2_%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%BB%D0%B5_%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%8F%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%85

ЛІТЕРАТУРА

1. Брайчевский М. Утверждение Христианства на Руси. К., 1989;
2. Брайчевський М. Суспільно-політичні рухи у в Київській Русі. Вибране. Т1. К,. 2009;
3. Брайчевський М.Ю. Утвердження Християнства на Русі. К., 1988;
4. Булгаков С.В. Настольная книга для священно-церковно-служителей. Киев, 1913;
5. Василевский В.Г. Варяго-русская и варяго-английская дружина в Константинополи. СПб., 1908. Т. 1;
6. Василевский В.Г. К истории 976-986 гг. СПб., 1909. Т. 2, Вып 1. ;
7. Василевский В.Г. Труды.Т. II. СПб., 1909;
8. Висоцький С.О. Писемність. Освіта. // Історія культури давнього населення України. Т. І. К., 2001;
9. Волковський В.П. Громадянська релігія чи офіційна ідеологія: філософський аспект. / Актуальні проблеми історії, філософії та права у дослідженнях молодих учених: збірник тез учасників конференції молодих учених / за заг. ред. к.і.н., доцента Солошенко В.В. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021;
10. Волковський В.П. Ідея суспільності: політична філософія в Україні XIX століття.К., 2017;
11. Горбик С., прот. Київське Православ'я. Збірник статей. Дніпро, 2023. ISBN 978-617-8245-45-0 /До історії канонізації та церковного вшанування святого рівноапостольного князя Володимира;
12. Зализняк А.А. Древненовгородский диалект. М., 1995;
13. Ипатьевская летопись. М., 1962, Т. 2;
14. Константин Багрянородный. Об управлении империей: текст, перевод, комментарий. Изд. 2-е, исправл. М., 1991;
15. Лев Диакон. История. М., 1988;
16. Лисовой Н. Н. Русская Церковь и Патриархаты Востока. Три церковно-политические утопии XX века. / Религии мира. История и современность. М., 2002;
17. Лосева О. В. Русские месяцесловы XI – XIV веков. М.,2001;
18. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века). СПб, 2000;

19. Минея. Т. 12, август, ч. 1. М., 2002;
20. Митрополит Минский и Белорусский Филарет. Установление христианства на Руси. / Богословские труды. № 28. М., 1987;
21. Никольский Н. К. Материалы для истории древнерусской духовной письменности. СПб., 1907;
22. Новгородская летопись старшего и младшего изводу. М-Л, 1950
23. Пекар А. Чернече життя Київської Руси в домонгольській добі. //Нарис історії Васильянського чину Святого Йосафата. Рим., 1992;
24. Полное Собрание Русских Летописей. Т. 2., Ипатьевская Летопись. М-Л, 1962;
25. Полное собрание русских летописей. Т. 22: Русский хронограф. Ч. 1: Хронограф редакции 1512 года. СПб., 1911;
26. Происхождение православных праздников. М., 1996;
27. Протоиерей Лев Лебедев.О месте и времени Крещения князя Владимира и киевлян / Богословские труды. № 28. М., 1987;
28. Псковские летописи. Л., 1941;
29. Розен В. Р. Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхъи Антиохийского. СПб, 1883;
30. Российские Хронографы XVI – XVI вв. М., 1991;
31. Солнцев Н. И. «Крещение Руси»: история юбилеев и мемориальная политика // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. 2012. — Выпуск № 6-3;
32. Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи. М., 1836;
33. Татищев В.Н. История Российская. Т. 1, М-Л., 1962;
34. Терський С. Культ Св. Володимира у переказах та легендах Волині: Питання походження та поширення // Слов'янський вісник. Збірник наукових праць. Вип. 13. Рівне, 2012;
35. Український Православний календар на 1932 р. Варшава, 1932;
36. Федорів Юрій о. д-р. Замойський синод 1720 р. Рим, 1972;
37. Холмский греко-униатский месяцеслов на 1868 г. Варшава, 1868;
38. Церковно-Исторический календарь на 1918 г. М., 1917;
39. Чинякова Г.П. Словесная икона Святой Руси. / «Даниловский благовестник», вып. 9, 1998;

40. Шахматов А. А. Корсунская легенда о крещении Владимира. СПб., 1906;
41. 1000-летие Крещения Руси. Сборник документов и материалов. М., 1992;
42. Greenfeld, Liah . Nationalism: Five Roads to Modernity, Harvard University Press, 1992;
43. Haas. C. Mountain Constantines: The Christianization of Aksum and Iberia, Journal of Late Antiquity 1.1, Johns Hopkins University Press, 2008;
44. Hall J. Nationalisms: Classified and Explained. in: Daedalus. Summer 1993;
45. Ioannis Scylitzae. Synopsis historiarum. Berolini, 1973;
46. Ioannis Zonarae. Epitome historiarum libr XIII – XVIII. Bonnae, 1897;
47. Peter L. Berger. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York, Open Road Integrated Media, 2011 (1969);
48. Schaff, P. Nicene and Post-Nicene Fathers: Second Series Volume II Socrates, Sozomenus, 2007;
49. Tapkova-Zaimova V., Miltenova A. Historical and apocalyptic literature in Byzantium and Medieval Bulgaria. Sofia, 2011;
50. Verdery K. Whither «Nation» and «Nationalism»? in: Daedalus. Summer 1993;
51. Βασίλειος Β’ ο Βουλγαροκτόνος 958 – 1025. Αθήνα, 1968

ЗМІСТ

9 786178 245764

Видавець «ФОП Середняк Т.К.»,
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
Свідоцтво
про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників
і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4379 від 02.08.2012.
Ідентифікатор видавця в системі ISBN 8245
49000, Дніпро, 18, а/с 1212
тел. (096)-308-00-38, (056)-798-04-00

E-mail: 7980400@gmail.com